

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Agresivita dítěte v kontextu masmédií

Child's aggressiveness in the context of mass media

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Tereza BRYCHCÍNOVÁ

Studijní obor: pedagogika (prezenční forma studia)

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Alena Vališová, CSc.

2007

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené odborné literatury.

V Praze dne 25. 3. 2007

.....

Podpis

Děkuji především Doc. PhDr. Aleně Vališové, CSc. za ochotu a trpělivost při konzultacích, za odborné vedení a cenné rady, které mi při psaní diplomové práce poskytla.

Touto cestou bych také ráda poděkovala PhDr. Šárce Bártové za ochotu a pomoc při realizaci výzkumu.

Obsah:

Úvod	6
I. Vybrané teoretické aspekty agresivního chování	8
1.1. Vymezení agresivního chování a charakteristika významných teorií	8
1.2. Typy agrese	15
1.3. Faktory ovlivňující vznik agresivního chování u mládeže	18
1.3.1. Vliv rodinného prostředí	22
1.3.2. Vrstevnické party	26
1.4. Vybrané projevy protispolečenského chování	30
II. Média a dětská agresivita	42
2.1. Děti a média	42
2.2. Problematika manipulace v kontextu masmédií a jejich vliv na dítě	43
2.3. Média a vliv na agresivitu dítěte	46
2.4. Vliv televize a počítače na dítě	47
III. Empirické ověření – výzkumná sonda	
Role televize a počítače v každodenním životě dětí	52
3.1. Předmět a cíl výzkumného ověření	52
3.1.1. Problémové okruhy	53
3.1.2. Předpoklady	53
3.1.3. Výzkumné otázky	54
3.2. Metoda výzkumného ověření	56
3.2.1. Prostředí základní a střední školy	56
3.2.2. Výběr vzorku	58
3.2.3. Výzkumné nástroje	58
3.2.4. Sběr dat	59
3.3. Zpracování dat	60

3.4. Výsledky empirického ověření	61
3.5. Závěr empirického ověření	81
Závěr	84
Resumé	87
Resume	88
Seznam literatury	89
Přílohy	92

Úvod

Pro toto téma jsem se rozhodla proto, že se v posledních letech stále více zvyšuje agresivní chování dětí, a to nejen vůči svým vrstevníkům, ale i vůči dospělým. Média jsou plná zpráv o násilných činech nezletilých dětí, které ne vždy končí jen zraněním, ale bohužel někdy také smrtí.

Každý člověk má v sobě určité dispozice k agresivnímu jednání. Avšak vlohy k agresi nejsou u všech lidí stejné. Sklon k agresivnímu chování se rozvíjí učení, není tudíž závislý jen na dědičnosti, ale i na vlivech prostředí. Základem je výchova v rodině, kde si dítě potvrzuje užitečnost agresivního chování a učení nápodobou, kdy dítě dělá to, co vidí u ostatních lidí. Rodiče by měli vědět, že mít rád své dítě znamená vychovávat ho, být pro ně vzorem, neboť dítě se podle nich učí vštěpovat své morální hodnoty a své vlastní vzorce chování. Dítě by mělo mít rádo ty, kteří ho obklopují. Pokud dítě bude ke společnosti zaujímat vyzývavý postoj nebo ji zcela popírat, může to u něho vyvolat agresivitu.

Práce má teoreticko-empirický charakter. Je rozdělena do tří hlavních kapitol. Cílem práce je zpracovat problematiku agresivity dítěte v kontextu masmédií. Zabývám se teoretickými aspekty agresivního chování, v jejichž rámci vymezuji agresivní chování a porovnávám teorie agrese od vybraných autorů. Dále zde člením typy agrese a také faktory, které ovlivňují vznik agresivního chování u mládeže, jako je například rodina a vrstevnické party. Zabývám se i vybranými projevy protispoločenského chování, jako je lhaní, záškoláctví, krádeže a šikana.

Ve druhé kapitole se zabývám médii a dětskou agresivitou. Snažím se objasnit, jaký mají média vliv na agresivitu dítěte, jak televize a počítač ovlivňuje jeho osobnost, a také zde uvádím problematiku manipulace v kontextu masmédií.

Ve třetí kapitole empiricky ověřuji poznatky, které vyplývají z druhé kapitoly. Zabývám se problematikou role televize a počítače v každodenním životě dětí. Použila jsem explorativní výzkumnou metodu a jako výzkumný nástroj jsem zvolila dotazník. Empirické ověření jsem prováděla u žáků základní a střední školy, výsledky jsem vzájemně porovnávám a interpretuji.

Ve své diplomové práci využívám poznatky z odborné literatury a také praktické zkušenosti získané výzkumným šetřením.

Práce je určena všem, kteří se zabývají problematikou agresivity dítěte či tématem vlivu médií na chování dítěte.

I. Vybrané teoretické aspekty agresivního chování

V první kapitole diplomové práce se zabývám vybranými teoretickými aspekty agresivního chování. Nejprve zde vymezuji pojem *agresivní chování*, shrnuji, co si pod agresivním chováním máme představit, a připojuji také teorie agrese z odborné literatury. V druhé části kapitoly charakterizují typy agrese, ve třetí části faktory, které ovlivňují vznik agresivního chování u mládeže a v poslední části kapitoly se zabývám formami agresivního chování.

1.1. Vymezení agresivního chování a charakteristika významných teorií

Je mnoho definic agrese a agresivity. V odborné literatuře se setkáváme s jejich různými charakteristikami. Obecně lze říci, že agrese je útočné jednání, projevuje se nepřátelstvím a úmyslným útokem na překážku, osobu (i vůči sobě samému), zvíře nebo předmět. Děje se tak při procesu uspokojování nějaké potřeby. I. Čermák¹ charakterizuje lidskou agresi jako záměrné jednání, jehož cílem je ublížit jinému člověku. Podobně uvádějí charakteristiku agresivity i P. Říčan a D. Krejčířová² jako chování se záměrem ublížit, uškodit. Dle mého názoru, velmi výstižně definuje agresivní chování M. Vágnerová. O agresivním chování mluví jako o „*porušení sociálních norem, omezující práva a narušující integritu živých bytostí i neživých objektů. Jde o symbolické nebo reálné omezování, poškozování a ničení. Agresivitu lze chápat jako sklon k takovému chování. Agrese označuje aktuální projev takového chování.*“³ Uvedené definice se shodují v tom, že agrese je záměrná aktivita s cílem ublížit. Dalším teoriím agrese dle různých autorů se věnuji níže.

¹ viz I. Čermák, 1999, s. 14.

² viz P. Říčan, D. Krejčířová, 1997, s. 405.

³ srov. M. Vágnerová, 2002, s. 266.

Pro přesnější charakteristiku uvádím základní definice agrese, jak jsou uvedeny v psychologickém slovníku.

U člověka rozlišujeme čtyři stupně agrese⁴. Je to **afekt katarzní**, což je očistný afekt, prostřednictvím hněvu a vzteku uvolňuje psychické napětí u agresivně nabitě osoby⁵. Druhý stupeň agrese je **agresivita**, kterou psychologický slovník charakterizuje jako „*útočnost; v etologii tendence k hrozbě nebo útočnému jednání vůči druhému jedinci vlastního druhu – tzv. agresivita vnitrodruhová, anebo vůči druhému jedinci jiného druhu... U člověka může jít a) o reakci na pocit osobního ohrožení, b) o trvalejší osobnostní rys, c) o symptom duševní poruchy nebo choroby; příčinou bývá často frustrace, úzkost, vnitřní napětí...*“⁶ **Chování agresivní** je dalším stupněm agrese a je charakterizováno takto: „*u živočichů chování, které vede k útoku na členy druhu vlastního nebo jiného; nejčastěji při získávání potravy, obraně teritoria, získání sexuálního partnera či vlastní obraně; u člověka může být chování agresivní vyvoláno i nedostatkem asertivity; proto jedinec vyjadřuje své pocity a názory nepřátelským, výhrůžným způsobem a přitom opomíjí práva a city druhých.*“⁷ Čtvrtý a zároveň poslední stupeň agrese je **imitace agrese**: „*kopírování agrese viděné u druhých; sledování agresivního chování dětmi zvyšuje pravděpodobnost jeho výskytu, zvláště jde-li o posilování nahodilými událostmi a imitování živého modelu; ke zvláště silné imitaci agrese dochází u dětí, které jejich rodiče krutě trestají.*“⁸

Psychologický slovník vymezuje i **agresivitu dětskou**: „*agresivita v předškolním a mladším školním věku, která je zaměřena především vůči vrstevníkům, ale též vůči rodičům, případně pečovatelům; častější agresivní reakce se objevují při hrách, pokud druhé děti ustupují, a reakce jsou tak odměňovány; mizejí, když je útok opětován; srovnávací pokusy též prokazují, že pravděpodobnost míry vyjadřované*

⁴ viz Dělení převzato z: Psychologický slovník, 2000, s. 23.

⁵ viz Psychologický slovník, 2000, s. 19.

⁶ srov. Psychologický slovník, 2000, s. 23.

⁷ srov. Psychologický slovník, 2000, s. 211-212.

⁸ srov. Psychologický slovník, 2000, s. 225.

agresivity v adolescenci roste s mírou sledování násilných televizních programů v dětství.“⁹

Agresivní chování je určitým prostředkem, jak dosáhnout toho, co chceme, a jak uspokojit naše osobně významné potřeby. Je to obranný mechanismus a jedinec si při něm vybíjí vztek a hněv, když se mu nedaří potřeby dosáhnout. Ale na druhou stranu agresivní jednání se pro nás může stát uspokojující ve chvíli, kdy nám začne potvrzovat naši vlastní moc, kdy za pomoci agresivity začneme dosahovat úspěchů v dosahování toho, co chceme.

Agresivita je ale naší přirozenou součástí a v našem životě hraje velkou úlohu. Každý má vrozené dispozice k agresivnímu jednání. Prudkost, kterou agresivita vyvolává, v nás probouzí energii a motivaci, která nás vede k tomu, abychom se sami překonávali. Tento druh agresivity, tato energie by se neměla potlačovat, ale měla by se usměřňovat v energii prospěšnou, aby nahromaděná energie dosahovala pozitivních cílů jak pro sebe, tak i pro ostatní. Tato „zdravá“ forma agresivity, tedy ta pozitivní, socializovaná varianta agresivity, která respektuje dané sociální normy, se nazývá **asertivita**. Ta je pro člověka velmi důležitá a hraje velkou roli v prosazení se. Jedinec si umí obhájit svůj názor, dokáže si prosadit své potřeby, aniž by druhému ublížil, a také dokáže říci ne, když se s nějakým názorem neztotožňuje. A. Vališová k tomu říká: „...asertivitou můžeme rozumět takové chování, kdy si dokážeme prosadit své požadavky, nároky, potřeby, názory přiměřenými prostředky, to znamená bez zbytečného ubližování druhým a s pocitem zachované úcty a lidské důstojnosti vůči sobě – asertivní chování je dovednost plného sebevyjádření.“¹⁰

Pokud se začneme ptát, kde se v lidech agresivita bere, zda-li je to něco vrozeného, zda-li člověka ovládají jeho přirozené pudy, které musí nějakým způsobem vybit, anebo se sklony k agresivnímu chování rozvíjejí učením a špatnou výchovou, můžeme odpovědět, že se na agresivitě podílí toto všechno dohromady.

⁹ srov. Psychologický slovník, 2000, s. 24.

¹⁰ srov. A. Vališová, 2002, s. 15-16.

V této souvislosti mluví J. Výrost a I. Slaměník o *agresi jako o multikauzálním jevu*¹¹, podle kterého není možné uspokojivě vysvětlit agresivní chování jen na bázi vrozených faktorů, naučeného chování nebo na vnějších podnětech.

Autoři vycházejí z různých teoretických východisek agrese. Freud a Lorenz hovoří v souvislosti s agresí o pudech a instinktech. Jejich teorie agrese patří mezi ty nejvýznamnější. Proto nejdříve uvádím jejich východiska.

Freudova teorie agrese

Psychoanalytik Sigmund Freud v souvislosti s lidskou agresivitou, jak už jsem výše uvedla, hovořil o tzv. *pudech*. Podle Freuda jsou pudy vrozené; patří k id (temná, nepřístupná část naší osobnosti) a slouží jako psychický projev tělesného napětí. Dva pudy vyčlenil Freud jako základní zdroje energie, jsou to:

- Erós – pud života,
- Thanatos – pud smrti.

Tyto pudy jsou přítomny v každém člověku, ale ne ve stejné míře. Jeden z nich vždy převládá. Konflikty, které jsou vyvolané těmito dvěma energiemi vedou k rozporům v lidském chování. Erós je životodárná a o rozkoš usilující libido, jehož hlavní zaměření je sexuální, vedoucí k intimnímu spojení, popřípadě ke zplození nového života. Zatímco Thanatos je destruktivní instinkt smrti projevující se zlostí a agresivním chováním, které je zaměřeno vůči druhým nebo vůči sobě samému.

Počáteční agrese se projevuje u malých dětí v oidipovské fázi vývoje. Freud se o tzv. *Oidipově komplexu*, resp. u dívek *Elektřin komplex* (nevědomá, erotická vazba na rodiče opačného pohlaví, která je provázená rivalitou vůči rodiči stejného pohlaví) zmiňuje v době, kdy se u dětí začíná vštěpovat smysl pro morálku formulující se v sebeomezeních, často prostřednictvím rodičovské výchovy. Dítě by mělo být

¹¹ viz J. Výrost, I. Slaměník a kol., 1997, s. 319.

odměňováno za své morální jednání a trestáno za jednání nemorální. Vzhledem k povaze svého vztahu k rodičům si některé děti tato omezení nevytvoří, takže jim základní smysl pro morálku chybí.

Lorenzova teorie agrese

Rakouský biolog, psycholog a hlavní představitel etologie Konrad Lorenz tvrdil, že agrese je důsledkem vrozených, genetických faktorů, které vyvolávají automatické nepřátelské reakce namířené proti druhým. Systém teorie agresivity je podle Lorenze založen na množství energie, která se v jednotlivci hromadí, dokud nedojde ke spuštění. Za existencí agresivního instinktu stojí podle Lorenze biologické důvody, které se týkají teritoria, zachování rodu a potravy. Lorenz přirovnává hromadění se agresivitou v člověku k tzv. hydraulickému modelu, podle něhož se energie, která žene lidské chování, postupně hromadí a při dosažení určité hladiny přeteče. Pokud se člověku umožní, aby se tzv. „vybil“ jakýmkoli jiným společensky akceptovatelným způsobem, dojde dle Lorenze ke katarzi, při níž dojde ke spotřebě této agresivní – negativní energie.

Jak Freudova, tak Lorenzova teorie je tzv. pudově instinktivní, oba dva se shodují na tom, že agresivní chování vychází z našich instinktů. Podobně staví svou teorii agrese i Pavel Říčan, ten ve své teorii uvádí tzv. „situační scénáře“.

Teorie agrese dle P. Říčana¹²

Člověk se chová agresivně na základě svých vrozených instinktů, a pokud nebudeme agresivitu provokovat, instinkty mohou odpočívat. Instinkty se dají u člověka všelijak usměrnit, aby byly méně nebezpečné.

¹² viz P. Říčan, 1995, s. 22-24.

„Usměrnění instinktů a utlumení agresivity je u člověka zvlášť důležité proto, že technika nesmírně zvýšila naši schopnost zabíjet. Představte si, že vás někdo strašně rozzlobí a vy se na něho vrhnete. Pokud máte jen holé ruce (a žádný karatistický výcvik), pak nebezpečí, že ho zabijete, není příliš velké. Snad ho srazíte k zemi. A tu on začne křičet, sténat, naříkat, protestovat nebo prosit, což – díky moudrým instinktům – váš vztek velmi pravděpodobně utlumí a vy ho necháte být. Když ovšem máte v ruce pěstní klín, můžete zabít dřív, než ty instinktivní „brzdy“ zaberou. Tím hůř, není-li to pěstní klín, nýbrž nějaký dokonalejší nástroj, jako nůž, neřku-li kulomet, nebo dokonce bombová spoušť.“¹³

Sklony k agresivitě se u člověka utvářejí – na základě instinktivní výbavy – v prvních letech života. Agrese je stejně jako většina ostatního lidského chování naučená, to znamená, že si ji osvojíme na základě zkušenosti. Agresivnímu jednání se učíme na základě vlastní zkušenosti nebo zprostředkovaně, na základě toho, co vidíme kolem sebe, např. na obrazovce, kde agrese bývá odměňována a oslavována. Obzvláště účinná „škola“ agrese bývá, když je dítě doma krutě trestáno nebo i bezdůvodně týráno a vidí, s jakým uspokojením tak rodiče prosazují svoji moc.

Z dítěte se stává vysoce agresivní člověk postupně, a to tak, že si zapamatovává způsoby svého vlastního jednání, které vedou k úspěchu. Například když dítě uhodí svého bratříčka, který mu nechce dát bonbon, a skutečně se tak bonbonu zmocní (a užije si ho – to je důležité, to je ten hlavní úspěch), uloží si tento způsob jednání do paměti pro příští použití. Zde se Říčan zmiňuje o tzv. „scénářích“ pro různé situace. Nastane-li nějaká situace, kterou dítě dobře zná, nebo je-li podobná nějaké známé situaci, začne si vybírat ze své zásobárny scénářů a rozhoduje se (často velmi rychle), který má použít. Když se dopustí, aby dítě mělo úspěch se svým agresivním jednáním, vytvoří si mnoho takových agresivních scénářů. Další agresivní scénáře si vytváří podle toho, co vidí ve svém okolí, u své rodiny, ve školce, ale také v televizi,

¹³ srov. P. Říčan, 1995, s. 22-23.

zvláště tráví-li před obrazovkou několik hodin denně. Scénáře si dítě procvičuje, když se podle nich řídí v praktickém životě a používá-li je ve fantazii a ve hře.

Z těchto scénářů si dítě postupně odvozuje zásady, podle kterých se řídí v nové situaci, a tak dospívá k názorům, postojům a hodnotám, které nakonec řídí jeho jednání.

Celý proces vytváření scénářů, zásad, postojů a hodnot je v rozhodující míře ovlivňován tím, jak jednají lidé, v nichž má dítě svůj vzor a s nimiž se identifikuje. Jsou to hlavně rodiče, ale také postavy z televizní obrazovky, s nimiž dítě tráví bohužel někdy více času než s rodiči. Při tom se uplatňuje klíčový mechanismus, známý z psychoanalýzy – identifikace s agresorem. „... *malé dítě nachází východisko ze strachu, ve kterém žije, když ho někdo mocný opakovaně ohrožuje nebo trýzní, zdánlivě paradoxně v tom, že ho přijme jako svůj vzor, že se s ním identifikuje, že se stane, řečeno obrazně, jeho druhým vtělením.*“ ¹⁴

Na problém agresivity nahlíží z několika úhlů a velmi zajímavě, už výše zmiňovaní, J. Výrost a I. Slaměník. Proto bych zde jejich teorie a definice agrese ráda uvedla.

Definice a teorie agrese dle J. Výrosta a I. Slaměníka¹⁵

Agresi definují jako chování zaměřené na poškození a ublížení jiné osobě. Ovšem tato definice není podle nich zcela dostatečná. Při definování agrese nesmíme totiž zapomenout na různorodost příčin, psychologické pozadí a další okolnosti a znaky. Rozhodující je, zda agresivní chování je vykonané záměrně, naschvál a cílevědomě. Poškození jiné osoby, které bylo způsobené náhodně nebo neopatrností, není agrese. Záměrné a nechtěné poranění nebo jiná způsobená škoda se od sebe oddělují jako jevy, které jsou z psychologického hlediska odlišné. Avšak za jistých okolností

¹⁴ srov. P. Říčan, 1995, s. 24.

¹⁵ viz J. Výrost, I. Slaměník a kol., 1997, s. 316-317.

nemusí být ani záměrné ublížení agresí. Například to může být bolestivý zákrok lékaře.

Přesněji lze tedy agresi definovat jako chování, které se vyznačuje následujícími znaky:

- poškozuje jinou osobu,
- je záměrné,
- porušuje situační relevantní normy,
- není motivované snahou pomoci dané osobě ani jinými prosociálními úmysly.

Jako jedna z příčin agrese může být i hostilita. Projevuje se tak, že dotyčný nemá rád jinou osobu, nebo jiné osoby, vyjadřuje se o nich negativně, přeje jim neúspěch a nemoc. Ale hostilita se nemusí projevit v agresivním chování, stejně tak příčinou agrese může být něco jiného, ne hostilita.

1.2. Typy agrese

Je mnoho druhů a typů agrese. Agrese má mnoho podob, různé příčiny i psychologické pozadí. Sociální psychologie rozlišuje různé druhy a typy agrese. Agrese může být:

- fyzická – fyzické napadení oběti, pošťuchování, kopání, bití, rvačky, apod.,
- verbální – slovní útok směřovaný na druhou osobu nebo skupinu osob, hrubé vyjadřování, nadávky, provokování, urážky.

Ivo Čermák rozlišuje přímou fyzickou a verbální agresi a nepřímou fyzickou a verbální agresi:¹⁶

- přímá fyzická agrese – políček, kopnutí, cloumání,
- přímá verbální agrese – nadávky, osočování, zesměšňování,
- nepřímá fyzická agrese – ničení majetku náležejícího objektu agrese,
- nepřímá verbální agrese – pomluvy, hostilní poznámky a žerty.

¹⁶ viz I. Čermák, 1999, s. 11.

Do nepřímé agrese řadí I. Čermák i tzv. symbolickou agresi, která je vyjádřena v kresbách, básních, u umělců pak v jejich dílech.

Dále rozlišujeme agresi¹⁷:

- instrumentální – agrese je zde prostředkem jak dosáhnout vnějšího cíle, je založena na připraveném plánu,
- emocionální (afektivní) – agrese zde není prostředkem, ale cílem, je spojena s krutostí a nenávisť, má pudový původ, směřuje k poškozování,
- benigní (nezhoubná) – fylogeneticky programovaná, obranná a slouží k přežití jedince i druhu,
- maligní (zhoubná) – krutá a destruktivní, specificky lidská, nevznikla z žádného živočišného instinktu,
- autoagresi – jedinec poškozuje sám sebe, trestá se,
- heteroagrese – agrese zaměřená na jinou osobu, vůči okolí.

Můžeme se ale také setkat s agresí obrannou, která slouží k bránění sebe sama či jiné osoby, věci nebo hodnoty, anebo s agresí, která je vyvolaná strachem (děje se tak v situaci, kdy je jedinec ohrožen a nemůže utéct).

Ráda bych zde uvedla také typy agrese podle J. Výrosta a I. Slaměníka. Jejich rozdělení typologie agrese by tu podle mého názoru neměla chybět.

Typy agrese podle J. Výrosta a I. Slaměníka¹⁸

Za nejdůležitější rozlišení agrese považují Výrost a Slaměník agresi afektivní a instrumentální a posléze doplňují tuto taxonomii základních typů agrese i o třetí typ, a to o tyranizování (šikanování).

¹⁷ viz Dělení převzato z Primární prevence sociálně patologických jevů v pedagogické praxi, 2004, s.7.

¹⁸ viz J. Výrost, I. Slaměník a kol., 1997, s. 317-319.

Pro **afektivní agresi** se používá několik označení, která poukazují na jejich základní charakteristiky. Tento typ agrese můžeme nazývat jako agrese zlostná, hostilní, impulzivní, emocionální či expresivní. Typickými znaky afektivní agrese jsou její reaktivní charakter a souvislost s hostilitou a se zlostí. Afektivně agresivní jedinec reaguje na ten podnět, který v něm vyvolává hostilitu, silný negativní emocionální stav (zlost) a impulzivní reakci ve sféře verbálního anebo fyzického chování. Afektivní agrese není obvykle plánovaná, ale je motivovaná vyprovokovaným vnitřním tlakem zranit.

Instrumentální agrese je v první řadě vedlejší produkt dosahování jiných, neagresivních cílů. Je mezikrokem na cestě za něčím jiným. Například ve sportu, ve snaze zvítězit, když už nemůže hráč zabránit, aby dal soupeř gól, neváhá svého soupeře zranit. Na rozdíl od afektivní agrese, instrumentálně agresivní člověk obvykle nekoná násilí pod vlivem zlosti.

Pro lepší pochopení rozdílů mezi oběma typy agrese nabízí Výrost se Slaměnkem výstižné tvrzení, že afektivní agrese je „žhavá“, zatímco instrumentální je „chladná“.

Konečně třetí typ agrese, je podle Výrosta a Slaměníka, **tyranizování (šikanování)**. Tyranizování charakterizují jako opakované ubližování po dobu určitého časového období, přičemž jeho typickým znakem je nerovnost v síle (moci) tyranizátora a jeho oběti, která způsobuje, že se oběť neumí vůči opakovanému poškozování účinně bránit. Tyranizování nemá reaktivní charakter v takovém smyslu jako afektivní agrese. Tyranizování také není vyvolané zlostí, ale chováním, které je bezprostředním cílem ubližování. Nemá instrumentální hodnotu pro dosahování jiného finálního cíle. Ale můžeme ho brát jako prostředek demonstrace dominance a kontroly nad jinými, což jsou předpokládané příčiny tyranizování.

I když je mezi těmito typy agresí velký rozdíl, je někdy těžké rozhodnout, o jakou agresi v určitých případech jde. Například když má impulzivní útok v návalu zlosti i

instrumentální podtón, resp. když promyšlené a naplánované poškození soupeře v zájmu dosažení svých cílů přeroste v nenávistný zlostný útok. Podobně se může prolínat také afektivní agrese a tyranizování, resp. tyranizování a instrumentální agrese.

1.3. Faktory ovlivňující vznik agresivního chování u mládeže

Je mnoho faktorů, které vyvolávají agresivní chování. Projevují se zde biologické předpoklady, ale i vlivy mnoha sociálních faktorů, tj. nežádoucích zkušeností. Tři základní příčiny, které odpovídají za násilné chování a prolínají se, jsou

- dědičnost,
- oslabení nebo porucha CNS,
- sociální učení.

Agresivita je částečně založená na vrozených faktorech. M. Vágnerová¹⁹ říká, že existuje určitá genetická dispozice k disharmonickému vývoji a agresivnímu způsobu reagování, která se v dětství může projevovat především na úrovni temperamentu. Rizikovými faktory jsou dráždivost, impulzivita, snížený sklon k úzkostnému prožívání a menší citlivost ke zpětné vazbě. Dochází k tomu u dětí, jejichž rodič je obdobně disponován. Zde je velké riziko, že tento rodič bude své dítě vychovávat nevhodným způsobem a bude pro ně nežádoucím modelem chování.

Oslabení nebo porucha CNS je také rizikový faktor zvyšující dispozici k nežádoucímu způsobu reagování. Zvýšené riziko je u dětí se syndromem hyperaktivity, po úrazech hlavy, u některých epilepsií apod.²⁰

Na problém hyperaktivity poukazuje i O. Matoušek²¹. Zhruba polovina budoucích delikventů jsou děti, které trpí syndromem hyperaktivity. Tyto děti jsou neklidné, nesoustředěné, impulzivní a negativně reagují na nové podněty. Neklidné dítě by

¹⁹ viz M. Vágnerová, 2002, s. 275.

²⁰ viz M. Vágnerová, 2002, s. 275.

²¹ viz O. Matoušek a kol., 1996, s. 39 - 40.

mělo mít možnost uvolňovat přebytky energie, např. sportem. Mělo by mít častý oddech a potřebuje pestrý, mnohostranný program.

U sociálního učení hraje velikou úlohu rodina a okolí. Dítě se učí od dospělých prostřednictvím pozorování a imitace. Napodobuje chování, které vidí ve svém okolí. Dítě si snadno najde v nějaké jemu blízké osobě svůj vzor a snaží se napodobit její chování, její postoje, její myšlenky, ale také řeč. S tou osobou se dítě ale nemusí znát osobně a stýkat se s ní. Jako vzor pro chování dítěte může postačit například hrdina z filmů nebo knížek. Osoba, od které dítě napodobuje své chování, může mít na dítě pozitivní, ale i negativní vliv. Dítě může od osoby, kterou si vzalo za svůj vzor, pochytit i agresivní chování a s tímto jednáním se ztotožnit. Dítě začne imitovat agresi²².

Další činitelé vyvolávající agresi²³

1. **Útok** - přímý fyzický nebo verbální podnět, který vyvolává agresi. Ať už je osoba napadnuta fyzicky, nebo verbálně, obvykle reaguje protiútokem, tedy stejným způsobem, jakým byla poškozena. Jedna z možností, jak také reagovat na nebezpečí, je útek.
2. **Frustrace** – předchází agresi. Neuspokojení různých potřeb může mít za následek agresivní chování. M. Vágnerová k tomu říká, že tendence reagovat agresivně se zvyšuje, pokud člověk v některé oblasti silně strádá nebo má pocit, že jeho nepříznivá situace trvá už příliš dlouho. Agresivní jednání je prostředkem k odreagování, když už člověk nebyl ve svém usilování úspěšný. Nelze předem přesně určit, kdy k pocitu strádání dojde; tolerance k zátěži je individuální. Jestliže je člověk v situaci nějaké zátěže, která je doprovázena

²² viz Imitace agrese, str. 9.

²³ dělení převzato z: Sociální psychologie/Sociálna psychológia, 1997, s. 324-334;
Psychopatologie pro pomáhající profese, 2002, s. 269-271.

pocity menšího uspokojení, zvyšuje se riziko, že se bude chovat agresivně.²⁴

Hromadění frustrace zvyšuje napětí a může se projevit například slovní agresí formou hádky, kdy si tzv. „vylejeme“ zlost na druhém člověku, nebo nezvladatelnými výbuchy hněvu.

3. **Vysoká teplota** – vysoká teplota prostředí vytváří podmínky pro zvýšenou agresi a má vliv na zvýšení hostilního afektu, na hostilní interpretaci a také na fyziologickou aktivaci.
4. **Zvýšená aktivační úroveň** – je to zvýšená pravděpodobnost chovat se agresivně u lidí, kteří potřebují něco udělat, jsou pod tlakem a vystaveni určité zátěži. J. Výrost s I. Slaměním uvádějí okolnosti provokující agresi se zvýšenou aktivační úrovní. Je to působení hluku při práci, práce ve vysokých teplotách a cvičení.²⁵
5. **Zlost** – je jednou z příčin afektivní agrese. Může být vyvolaná vnějšími podněty, které v nás vyvolávají averzi a vyprovokovávají v nás agresi, anebo může být zlost vyvolaná akutními podněty z prostředí. Zlost může mít podobu až nekontrolované agrese.
6. **Deindividualizace** - člověk trpí pocitem ztráty osobní identity a chce splynout s anonymní skupinou. Je přesvědčený, že jako člen nějaké skupiny není identifikovatelný jako jedinec. Důležitou součástí deindividualizace je osvobození se od sociální kontroly. Důsledkem je odtlumení sociálně nežádoucího chování. J. Výrost a I. Slaměník uvádějí, že deindividualizace může být příčinou agrese v různých podobách. A to např. zranění osoby

²⁴ viz M. Vágnerová, 2002, s. 269.

²⁵ viz J. Výrost, I. Slaměník a kol., 1997, s. 327.

deindividualizovanými jednotlivci formou fyzického útoku, ale také nabádání k sebevraždě.²⁶

7. **Tendence upozornit na sebe** – jedinec chce pomocí agrese získat pozornost osob, na kterých mu záleží. Začne mít podivné chování, které mu zdánlivě nic nepřináší. Může to být například vandalismus nebo nemotivované násilí na cizích lidech. Člověk potřebuje něco dokázat, chce, aby po něm něco zbylo jako důkaz jeho existence.
8. **Agrese užitá v obraně** – člověk při obraně důležitých hodnot užívá násilí. Impuls k agresivním projevům je strach ze ztráty, ale může to být i vztek a rozhořčení nad nehorázností útočníka. Jedinec se cítí být ohrožen a brání se.
9. **Pomsta** – nejde zde o obranu, která by byla zaměřena na odvrácení nebezpečí. Může ale změnit pocity poškozeného, jeho sebeúctu, protože vyrovnává vzniklou křivdu symbolicky.
10. **Nadměrná sociální stimulace** - ohrožuje pocit bezpečí. Dochází k ní mezi členy malé izolované skupiny vzájemně závislých lidí zejména tehdy, když skupinu nelze opustit. Postupně se mezi nimi zvyšuje sklon reagovat agresivně. Jedná se o tzv. „ponorkový efekt“.
11. **Omezení osobního teritoria** – má za následek zvyšující agresivitu. Omezení osobního teritoria může být vymezeno prostorově (např. pokoj, skříň nebo zásuvky, které patří jednomu člověku), ale může být vymezeno i časově, dobou, kdy jedinec není nikým rušen.

²⁶ viz J. Výrost, I. Slaměník a kol., 1997, s. 333.

1.3.1. Vliv rodinného prostředí

Je dobré odpovídat na násilí násilím? Jak můžeme agresivnímu chování předcházet? Začít by se mělo v první řadě u dětí. Vychovávat je tak, aby u nich k násilnostem a brutálnímu chování nedocházelo. Velmi důležitou roli zde hraje rodina. Rodina je bezesporu jedním z významných faktorů, který může ovlivnit pozdější agresivní chování u dětí. Rodiče působí ve výchově jako vzory jednání. Když selžou, mohou tak přispět k delikventnímu chování dětí.

Agresivní a násilné chování lze ovlivnit výchovou. Výchovou by se neměla agresivita odstranit, ale usměrnit. Agresivní energie se může dobře využít např. ve sportu. Existují tři typy rodinné výchovy. Je to

- **demokratická výchova:** styl výchovy, který pěstuje v dítěti vědomí příslušnosti k rodině, povinnosti vůči rodinnému životu, poskytuje dítěti dobré vzory ve výchově, rozumí individuálním potřebám dětí, dostatečně projevuje lásku k dítěti, neužívá tvrdé tresty, ponechává dětem určitou míru volnosti, vede k rozvoji samostatnosti a iniciativy, zdravého sebevědomí, zodpovědnosti, kázni a respektuje práva ostatních;
- **autoritativní výchova:** styl výchovy, který je spojený s omezováním dítěte, používáním rozkazů a trestů, i tělesných, nemá porozumění pro potřeby a zájmy dětí, projevuje nelásku a odmítání, vede k nejistotě, k nepřátelskému chování a k agresivnímu chování;
- **liberální výchova:** styl výchovy, který je svobodný a volný, tzn., výchova, do které se nezasahuje a neomezuje se většími požadavky, vede k malé odpovědnosti dítěte a k přesvědčení, že si může vše dovolit.

Nevhodný typ rodinné výchovy, který vede k rozvíjení agresivního chování u dětí, je typ druhý, tedy autoritativní výchova, ale ani typ třetí, liberální výchova, není pro budoucí sociální vývoj jedince optimální.

Autoritativní výchova založená na povinnostech a zákazech, kdy rodiče na děti křičí, tělesně je trestají, nedávají jim najevo svou lásku a kdy dítě postrádá pocit bezpečí, vede k tomu, že dítě se stává labilní a od svých rodičů přebírá agresivní formy jednání. Je nepřátelské, nejisté a má sklony ke členství v partách s pochybnou činností. Pokud rodiče své výchovné zásady uplatňují příliš striktně, nepřipouštějí žádnou diskusi, je pravděpodobnější, že dítě bude mít nižší sebevědomí, bude uzavřené a nešťastné.

Liberální výchova, kdy rodiče své dítě nijak neomezují, jsou shovívaví, povolní, nechávají ho jednat tak, jak chce, dělat to, co chce, neokřiknou ho, ani když se chová hrubě a násilně k ostatním dětem a ke zvířatům, může být beztrestně zlé a drzé i na dospělé lidi, není to nejlepší. Dítě si nevytvoří mechanismus ovládnutí svých pohnutek a může se z něj stát agresivní člověk. Dříve či později dítě pozná, že se svým výbušným, hněvivým, drzým a rozkazovačným chováním daleko nedojde. Dítě musí znát pravidla slušného chování, omezovat své negativní emoce a respektovat názory a chování ostatních lidí. Zároveň bychom ale neměli zapomenout, že dítě by se také mělo naučit ubránit své zásady, názory a přesvědčení.

D. Fontana ve své knize uvádí styly rodičovské péče od Maccobyové a Martina²⁷. Ti uvádějí čtyři rodičovské styly: **autoritativní styl**, **autoritářský**, **shovívavý** a **zanedbávající styl**. Při autoritativním stylu výchovy vyžadují rodiče od dětí rozumné chování na společenské úrovni, které by odpovídalo jejich věku a schopnostem. Na rozdíl od striktní autoritativní výchovy, která je založená na zákazech a povinnostech, je autoritativní výchova od Maccobyové a Martina vřelá, pečující, kdy rodiče berou ohledy na názory a city dítěte a svá rozhodnutí dětem zdůvodňují. Dítě je tak nezávislé, umí se prosadit, je úspěšné, usiluje o nejlepší výkony, je kamarádské vůči vrstevníkům a s rodiči spolupracuje. Druhý styl výchovy je autoritářský. Ten už se podobá autoritativní rodinné výchově. Prosazuje moc a ovládnutí bez vřelosti, rodiče už s dětmi nekomunikují o svých rozhodnutích a nezajímají se o jejich názory, stanoví si absolutní nároky a vyžadují poslušnost, úctu

²⁷ viz D. Fontana, 2003, s. 23-24.

k autoritě a tradici a tvrdou práci. Děti mají sklon se stranit okolí, chování dítěte postrádá spontaneitu, dívky bývají závislé a nemají snahu o dobré výkony, chlapci mají sklon k agresivnímu chování vůči vrstevníkům. Pokud rodiče zaujmou ke svým dětem shovívavý styl výchovy, tak po dětech mnoho nežadají. Jsou přijímací, reagující a orientovaní na děti. U dětí tak převládá pozitivní a živé citové ladění, které je ovšem nezralé, dítě neovládá své impulsy a postrádá přiměřenou společenskou odpovědnost, nedokáže se na sebe spoléhat a má sklon k agresivitě. Rodiče, kteří užívají zanedbávající styl výchovy, jsou příliš zaměstnaní svými činnostmi, nezajímají se o své děti, vyhýbají se oboustranné komunikaci, názorů a citů dítěte si všímají jen málo. Dítě je potom náladové, nedostatečně se soustředí, je rozmařilé a neumí ovládat své city a impulsy. Školní výuka ho nezajímá, chodí za školu a má sklon k požívání drog.

R. Jedlička a J. Koťa zmiňují i ne o mnoho výhodnější ochraňující výchovu, tzv. **hyperprotektivní výchovu**²⁸. Hyperprotektivní výchova je rozmazlující výchova, která odstraňuje všechny překážky z životní dráhy dítěte. Rodiče ani prarodiče nedokáží dítěti nic odmítnout, neodvážejí se ho zatížit odříkáním a dítě si tak včas nevytvoří dostatečné zábrany. Dítě tak bude nezdravě závisle reagovat na sociální zátěž a nebude připraveno zvládat svět v jeho různorodé rozmanitosti.

Dítě vidí ve svých rodičích vzor. Velmi citlivě vnímá, když se rodiče hádají, křičí na sebe, když otec matku bije. To vše vede k tomu, že dítě se stává úzkostné a nejisté. Rodiče, kteří se chovají ke svým dětem agresivně, neustále je ponižují, kritizují, komandují a týrají, způsobují, že se děti naučí agresivitě jako dovolenému způsobu chování a začnou se chovat delikventně. Tím, že dítě vidí, že ho doma čekají jen tvrdé tělesné tresty, křik a ponižování, začne předstírat, lhát a utíkat z domova, a to jen proto, aby se tvrdému trestu vyhnulo.

Zvýšené riziko představuje i neúplná rodina, zvláště v rodinách, kde chybí otec. Synovi chybí mužský vzor a dceři model mužského chování. Dětem tak ve výchově

²⁸viz R. Jedlička, J. Koťa, 1998, s. 71.

chybí otcovská autorita. Matka, která děti vychovává sama, je více náročnější a úzkostnější ve výchově než matka, která vychovává děti společně s manželem.

M. Vágnerová²⁹ poznamenává, že existují i určité subkultury a sociální skupiny, které poruchové jednání tolerují a někdy je dokonce považují i za vhodné a nutné. Např. romské gangy, učí své děti zlodějským dovednostem, stejně jako učí jiní rodiče své děti lyžovat nebo mluvit německy. Také se zmiňuje o tom, že nežádoucí chování může stimulovat nejen určitý styl života, ale také určité životní prostředí. To se týká především lidí žijících na sídlištích. Díky anonymnímu prostředí, které je pro sídliště typické, se tu děti a mladiství chovají asociálně ve větší míře než tam, kde sociální kontrola funguje a kde na se na anonymitu nelze spoléhat, např. na malém městě.

V rodinách, kde se vyskytují agresivní či delikventní děti, zjistil pedagog A. Train³⁰, že rodiče nedokáží poskytnout svému dítěti dostatečný dohled, stanovit jasně a důsledně pravidla a cíle, projevit nesouhlas s nevhodným chováním, např. s krádežemi, při nichž sami nebyli svědky, vyhýbají se konfrontaci důležitých témat, v krizových situacích reagují jen emotivně a nedokáží uplatnit pravidla výchovy, protože si nevybudovali prostřednictvím společného prožívání příjemných zkušeností smysluplný vztah se svými dětmi. Tito rodiče si nedokáží udržet disciplínu. Hodně na dítě křičí, ale od slov k činům už většinou nepřejdou. Pokud se už rodiče rozhodnou dítě potrestat, udělají to spíše v důsledku své aktuální nálady než závažnosti toho, co dítě udělalo. Citovou reakcí tak odmítají dítě a ne to, co dítě provedlo a s čím nesouhlasí. Mají sklony nadměru kritizovat, co dítě dělá. A když se potom snaží disciplínu zavádět, dítě je ignoruje.

Rodiče by měli mít především nad svým dítětem dohled. Měli by vědět, co jejich dítě ve volném čase dělá, kdo jsou jeho kamarádi, kde svůj volný čas tráví, měli by být informováni, v kolik hodin se jejich dítě vrací domů. Jen tak zabráni tomu, aby se jejich dítě nedopustilo trestného činu. Pokud dítě uvidí, že ho jeho rodiče nehlídají, nezajímají se o to, kam chodí a co ve volném čase dělá, je větší pravděpodobnost, že

²⁹ viz M. Vágnerová, 2002. s. 277.

³⁰ viz A. Train, 2001, s. 48-49.

se začne dopouštět trestných činů. O. Matoušek k tomu dodává, že „*výchova proti kriminálnímu chování musí být především výchovou k nekriminálnímu chování; výchovou, která je možná jen na půdě bezpečných vnitřních rodinných vztahů a jasné hodnotové orientace rodičů. Je triviální pravdou, že dítě nedělá to, co po něm rodiče chtějí; dělá to, co mu rodiče předvádějí. Nejjednodušším měřítkem rodičovského zájmu o dítě je kvantum společně stráveného času. Společná činnost či konverzační téma se už najdou samy. Rodiny „produkující“ kriminálníky jsou ve většině výzkumů charakterizovány jako rodiny s atmosférou chladu, odmítání, agresivity a bezcitnosti. Naproti tomu rodiny nevychovávatelští kriminálníky dokážou dětem, jak se říkalo za starých časů, vštípit ušlechtilé zájmy. Toto vštěpování začíná výběrem hraček (na rozdíl od některých odborníků nesoudím, že chlapci nutně ke svému vývoji potřebují hračky – zbraně), společnou práci, výlety, dovolenou, vyprávěním příběhů uchovávajících rodinnou tradici, návštěvou kulturních podniků, komentováním filmů a televizních pořadů atp. Je tedy podmíněno společným trávením času.*“³¹

Rodina je pro budoucí vývoj dítěte velmi důležitá. Je pro dítě vzorem a dítě se podle tohoto vzoru učí vštěpovat své morální hodnoty, své vlastní vzorce chování. Rodiče by měli dokázat navodit pro dítě příjemnou atmosféru. Souhlasím s O. Matouškem, že v rodině by měly být bezpečné vnitřní rodinné vztahy a upevněné hodnoty, které rodina uznává, a také že rodina by měla spolu trávit co nejvíce času. Pokud rodiče stanoví jasná a pevná pravidla a děti mohou s nimi o nich diskutovat, stávají se z nich sebevědomé bytosti, které vědí, že o ně rodiče mají zájem, respektují je a zajímají se o jejich názory. Také je důležité, aby rodiče dávali dětem najevo, že u nich najdou pochopení, lásku a pocit bezpečí.

1.3.2. Vrstevnické party

Další z faktorů, který významně ovlivňuje agresivní chování u dětí, jsou vrstevnické party. Osobnost dítěte formuje nejen rodina a rodiče, ale i jeho vrstevníci

³¹ srov. O. Matoušek a kol., 1996, s. 39.

a kamarádi. Už v období **středního školního věku**, tj. mezi 8. – 12. rokem začíná mít vrstevnická skupina vliv na formování osobnosti dítěte. Ve středním školním věku totiž začíná vzrůstat význam vrstevníků. Ti se stávají pro děti natolik důležití, že dokonce v budoucnu rodinu v postojích jedinců nahradí. Ovšem v tomto věku je ještě rodina pro dítě velmi významná. Dítě ale už stále častěji tráví více času v kolektivních zařízeních, jako je škola, zájmové kroužky a hodně času začíná prožívat i s kamarády v místě svého bydliště. Dítě potřebuje mít kontakt s vrstevníky a potřebuje být vrstevnickou skupinou akceptováno. Začíná poznávat, že kamarádům může sdělit své problémy, které se s dospělými řešit nedají, a sdílet je s nimi. Je pro něj značně důležité, aby mezi kamarády obstálo. Mezi svými vrstevníky se děti učí jiným způsobům chování než doma nebo ve škole. Učí se s nimi komunikovat, kooperovat, ale i soupeřit. Mezi kamarády získává tak určitou pozici a prestiž. V tomto období je pro děti také významné, když někdo z nich umí či má něco, čím jim imponuje, co ostatní neumějí nebo nemají. Například ukradne tátovi cigarety nebo má nejnovější model mobilního telefonu.

Dětská skupina si vytváří své vlastní normy chování, které jsou pro ni významné a je zde důležité, aby je jedinec respektoval. Například ve třídě, kde má dítě okolo sebe spoustu spolužáků, chce ostatní zaujmout a získat tak dobrou pozici ve skupině, aby ho ostatní uznávali a mělo mezi ostatními dětmi úspěch. Pokud by spolužáky dítě dostatečně nezaujalo, bylo něčím odlišné nebo s nimi nechtělo trávit svůj volný čas jako ostatní spolužáci, kteří si tu pozornost chtějí získat, může být z jejich strany odmítáno. Protože skupina dětí ve středním školním věku už dokáže jednat jako celek, tak dítě, které se bude jen trochu vymykat běžným specifickým normám, které v dané skupině platí, může se stát terčem odmítavých postojů ze strany svých spolužáků. To může vést až k prvním známám šikany. Dítě tedy potřebuje mezi svými vrstevníky získat dobrou pozici, aby ho parta mezi sebe přijala.

V období dospívání už dítě začíná být více kritické a rodiče už pro něho nebývají zdaleka tak významní, jako byli předtím. Mění se jeho vztah k autoritám. To, co až

dosud respektoval, začíná kritizovat. Ať už to je rodina nebo škola. Začíná se s rodiči více hádat a odporovat jim. K dospělým je netolerantní. Je negativistický a cítí potřebu vyjadřovat svůj vlastní názor. Člověka hodnotí a uznává na základě jeho schopností a vlastností. Bývá přecitlivělý na jakékoli připomínky a výtky.

Nemyslím, že obecně každá vrstevnická skupina musí mít jednoznačně špatný vliv na dospívající. Ne každá parta se dopouští kriminálního chování. Vztah s vrstevníky, jak už jsem psala výše, je pro děti velmi důležitý. S vrstevníky si jedinec zvyšuje sebevědomí, učí se prosazovat, uvědomuje si odlišnost názorů ostatních jedinců, porovnává si s nimi své zkušenosti, vzniká mezi nimi kamarádství, ale také první lásky. Spojují je společné zájmy, chodí do kina, na diskotéky, sportují.

Vliv rodiny na dospívající děti ale slábne a na vznik nežádoucího chování mají vliv vrstevníci a vrstevnické skupiny, které mají jiné a obecně nepřijatelné normy. Hlavně na mladé lidi, kteří vyrůstají v dysfunkční rodině, v rodině, kde jsou tělesně trestáni, anebo vyrůstají bez rodičovského zájmu. Pro ně je potřeba kladného přijetí vrstevnickou skupinou silnější než pro děti s dobrým rodinným zázemím. Ale i pro děti, kteří vyrůstají ve funkční rodině, je stresující, zda-li v očích vrstevníků obstojí. Nároky na to, aby se jedinec dostatečně přizpůsobil chování a názorům ostatních členů vrstevnické skupiny, jsou vysoké. Jedinec se musí naučit vyjadřovat jako ostatní ve skupině, nosit stejný účes, chodit podobně oblékaný, poslouchat stejnou hudbu, mít podobný názor na rodiče, školu, ale i na alkohol a drogy. Dospívající tím vyjadřuje sociální postoj té dané skupiny. Vrstevnická skupina se pro dospívajícího stává prostředkem hledání svého vlastního já. Ten hledá takovou skupinu, která by vyjadřovala jeho identitu a pomohla by mu překonat nejistotu v procesu osamostatňování. Rozvíjení vlastní identity ale může být těžké. M. Vágnerová k tomu říká, že *„jedinec potřebuje získat sebeúctu, potřebuje si potvrdit svoje kompetence a mnohdy toho není možné dosáhnout sociálně přijatelnými aktivitami. Pak se tak děje činností nežádoucí, v nevhodné společnosti, protože lepší varianta*

*není dostupná.*³² Proto, aby jedinec dosáhl ve skupině dobré pozice, je schopen udělat mnoho. Začíná se dopouštět prvních přestupků mající charakter kriminálního chování, jako jsou krádeže, přepadávání, vloupání atd. Mnohdy je právě krádež podmínkou přijetí do party. Nebezpečím je tzv. dezintegrace osobnosti, ztráta autenticity, o které mluví J. Pelikán.³³ K té dochází, když člověk přestává být sám sebou a stává se tím, kým ho chtějí mít ostatní.

Ve fázi **adolescence**, tj. mezi 15 – 20 lety, se dospívající stále více osamostatňuje. Je to období, kdy dítě končí povinnou školní docházku, chodí na střední školu či učiliště, a pokud nejde na vysokou školu, nastupuje do zaměstnání a začíná být ekonomicky soběstačný. Je to i období prvních sexuálních zkušeností. Jedním z velkých mezníků tohoto období je v osmnácti letech dosažení plnoletosti. I v tomto období je adolescent stále kritický k názorům a k hodnotám svých rodičů. Začíná si vytvářet přesnější představu o svém životě. Má pocit, že může všeho snadno dosáhnout. Chce uspokojit všechny své potřeby bezodkladně, bez ohledu na jiné a nejlépe bez vlastního úsilí a nechce se mu čekat. Je násilný, podvádí, a protože pro své zájmy potřebuje hodně peněz najednou a nemá dostatek trpělivosti čekat, až si ty peníze vydělá příležitostnou prací nebo brigádou, je ochotný překročit sociální a právní normy.

Delikventní party vznikají z mladých lidí, kteří se dobře znají ze školy či ze svého bydliště. Postupně tito mladí lidé do školy přestávají chodit a vytvářejí si mezi sebou vlastní hodnotové preference. Ke kriminální činnosti se dostanou tím, že jim začnou postupně docházet peníze na jejich zábavu, jako jsou herny, diskotéky, kluby. Peníze si začnou obstarávat krádežemi a přepadáváním lidí. Ale nejenom peníze jsou hlavním důvodem kriminálního jednání. Ke kriminalitě vede party také nuda. Mladí lidé nevědí co se svým volným časem, nedokáží ho nějak smysluplněji zaplnit než tím, že se mezi sebou předvádějí, jen aby jeden před druhým dokázal, že je správný,

³² srov. M. Vágnerová, 2002, s. 279.

³³ viz J. Pelikán, 1995, s. 167.

odvážný a ničeho se nebojí. Jen tak, pro svou zábavu někomu ubližují, týrají ho, kradou věci v obchodech, přepadávají lidi.

1.4. Vybrané projevy protispolečenského chování

V současné době se rozvíjí mnoho projevů protispolečenského chování a násilí. Na protispolečenském chování mládeže se spolupodílí i společenské klima. Významnou roli zde hraje společnost, ve které dítě vyrůstá, tj. její sociokulturní vzorec, který je normou a modelem pro všechny členy společnosti. Ovlivňuje nás minulost dané společnosti, ale také současnost, která v nás podporuje určité varianty chování. Každodenní zprávy o brutálním chování lidí, o vraždách, o násilí, o loupežných přepadeních, o sexuálním zneužívání, ale také o rasismu plní stránky novin, časopisů a relací televizních zpráv. Některé lidi tyto zprávy pohoršují, děsí, a proto je odsuzují. Mnozí po přečtení a shlédnutí těchto zpráv začnou uvažovat nad tím, kde se takové brutální a agresivní chování v lidech bere, co zapříčinilo jejich jednání a jak se takovým vlnám násilností bránit. Jsou ovšem i lidé, které takovéto druhy zpráv přitahují. Krev, brutalita, násilí, to jsou věci, které některým lidem nějakým způsobem imponují. Vidíme to každý den okolo nás. Dva lidé se začnou prát a hned se u nich utvoří hlouček zvědavců, anebo dojde k bouračce a hned se najdou lidé, kteří jen tak přihlížejí a ani je nenapadne zavolat například policii, doktora či poskytnout první pomoc. Jen se dívají, jak to všechno dopadne, a starosti s poskytnutím pomoci obětem nechávají na ostatních. Přitom jednou to můžou být i oni, kteří budou na té „druhé straně“, ocitnou se v rolích obětí a ostatní budou také jen nečinně přihlížet a nikdo jim nepomůže.

Ráda bych zde uvedla poruchy chování disociálního rázu, které patří mezi poruchy chování se sociálním základem. Ty jsou průvodním jevem nebo výsledkem narušení výchovy nebo širších sociálních vztahů. M. Novotná a M. Kremličková³⁴ rozlišují poruchy chování disociálního rázu a také asociálního a antisociálního rázu.

³⁴ viz M. Novotná, M. Kremličková, 1997, s. 45-61.

Já bych zde ráda zmínila z poruch chování disociálního rázu lhaní, záškoláctví a útěky a krádeže, protože ty mohou být závažnou formou predelikventního chování.

Lhaní

Lhaní patří mezi poruchy chování tzv. disociální, tj. chování společensky nepřizpůsobivé. Řadí se k neagresivním poruchám sociálních norem.

Lhaní patří, ať už si to připustíme, či ne, do našeho běžného života. Každý z nás už určitě někdy někomu zalhal nebo mu řekl nepravdu. Nechtěli jsme někomu říct pravdu, protože jsme věděli, že by to tomu druhému ublížilo, a tak jsme mu řekli něco úplně odlišného a ospravedlňovali jsme se tím, že to děláme tzv. pro jeho dobro. Někdo si zase úplně vymyslí nějakou příhodu, jen aby před ostatními nevypadal hloupě, pozmění si příběh, aby své vyprávění přibarvil a ozvláštnil, aby vyprávění nebylo tak fádní a nudné. Například u malých dětí převažuje tzv. fantazijní vidění světa, kdy si vymýšlejí postavy a příběhy, které neodpovídají realitě. Nejde zde tedy o to pravé a účelné lhaní. S postupem vývoje by fantazijní vyjadřování mělo mizet a dítě by mělo být schopné rozpoznat reálné věci a souvislosti od těch vymyšlených.

M. Vágnerová rozlišuje tzv. pravou lež.³⁵ Je to lež, která je charakteristická vědomím a úmyslem nepravděpodobnosti. Dítě si je dobře vědomé toho, že nemluví pravdu. Brání se tak proto, že potřebuje pro sebe získat nějakou obyčejně nezaslouženou, výhodu nebo se vyhnout potížím. Ve středním školním věku dítě ví, že lhát se nemá, a je schopné rozlišit, co je pravda. Jestliže však lže i za těchto okolností, tak mu jde buď o dosažení něčeho, co si nezaslouží a na co nemá právo, anebo ho k lhaní motivuje jeho atraktivita výmyslů.

³⁵ viz M. Vágnerová, 2002, s. 280.

Lhaní je účelovou záležitostí, za níž v první řadě stojí pochyby, nedůvěra a problematická zkušenost. Děti lžou z nejrůznějších důvodů. Chtějí prostřednictvím lhaní něčeho dosáhnout, chtějí pomocí lži uniknout z nějaké pro ně nepříjemné situace, chtějí se vyhnout potížím a trestům za to, že udělaly něco nedovoleného. Některé děti vědí, že když rodičům řeknou celou pravdu, tak je potom doma čekají jen tvrdé tělesné tresty, proto raději rodičům pravdu zatají a vymyslí si pro ně lepší a přijatelnější verzi.

Zvláštní situace nastává, když jsou lži předem promyšlené, záludné, zaměřené, aby poškodily jinou osobu, aby jí ublížily. V tomto případě už se nejedná o obranu v nouzi, ale o pomstu, o svůj vlastní úspěch na úkor druhých s cílem toho druhého co nejvíce poškodit. Lež by se proto neměla bagatelizovat, je nutné ji posoudit z hlediska záměru, motivace, následku a zabývat se jí. Lhaní totiž může být i projevem psychického onemocnění, nebo závažnou formou predelikventního chování.

Záškoláctví a útěky

K chození za školu a k útěkům z domova dochází v případě, že dítě neumí vyřešit konfliktní situace náročných životních podmínek, které jsou na něj ve škole i doma kladeny. Situace je pro něj natolik těžká a závažná, že ji nedokáže řešit jinak než právě odchodem z domova a ze školy.

Důvodů k **záškoláctví** může být mnoho. Rozvrat rodiny, nepříznivé sociální poměry či fyzické násilí v rodině, ztráta zájmu rodičů o dítě, o to, kam chodí a co dělá. Dochází pak k tomu, že žák má problémy ve škole, které ovlivňují jeho prospěch, a tak na tyto problémy reaguje tím, že se začne vyhybat školní docházce. Dalším důvodem k chození za školu může být strach z určitého předmětu či z učitele. Dítěti nejde nějaký předmět, nerozumí mu, učitel na něj klade velké nároky, zadává mu úkoly, které dítě neumí a tím pádem ani nemůže vykonat. Záškoláctví lze v tomto

případě chápat jako odlehčení si od nepřiměřené výkonové zátěže. Nebo záškolák nechce chodit do školy, protože se mu nechce plnit úkoly a povinnosti, které jsou na něj ve škole kladeny. Avšak nejčastějším důvodem, proč děti chodí za školu, je strach ze špatné známky a z pozdějšího trestu od rodičů, a také proto, že má dítě strach ze šikany od svých spolužáků. Další možná souvislost s chozením za školu je spojená s vlivem party vrstevníků. Dítě proto, aby si zajistilo postavení v partě, začne chodit za školu. Parta neuznává chození do školy a tímto způsobem tak znehodnocuje všeobecně platné normy. Občas se objevují i záměrné absence. K nim dochází v době, kdy se ve škole píše písemná práce nebo se zkouší a žák se tomu chce vyhnout.

Učitel by měl být pozorný k souvislostem, které studenta vedou k tomu, že chodí za školu. Sledovat, jestli žák chybí vždy na jeden konkrétní předmět nebo na stejného učitele. Znat studentovo rodinné zázemí, navázat kontakt s jeho rodiči a popovídat si s nimi o škole a o školní docházce jejich dítěte. Vyjasnit si tak smysl žákových obav ze školy. Pokud dítě prožívá pocity úzkosti a strachu ze školy, učitel by měl ve spolupráci s rodiči a případně psychology věnovat žákovi pozornost a umět odhadnout, kdy a jakou pomoc dítě potřebuje. Někdy stačí, aby učitel k žákovi přistupoval individuálně, zbytečně ho nepřetěžoval vysokými nároky, ale dával mu takové úkoly, které by odpovídaly jeho schopnostem. Postupně si žák zvýší sebevědomí, nebude mít strach ze selhání a z neúspěchu. Pokud jsou ale důvody nechuti k chození do školy z důvodu šikany, měl by učitel zasáhnout tím, že zjistí, jaké postavení ve třídě záškolák má, a učinit taková opatření, aby se situace mezi žáky urovnala a aby žák postupně odboural svůj strach z ostatních spolužáků.

Aby k záškoláctví nedocházelo, může tomu učitel předcházet. Musí ve třídě navodit takovou atmosféru, která by byla pro děti příjemná a zároveň motivující. Je důležité, aby učitel své studenty podporoval a uměl je chválit. Jeho výuka by měla žáky upoutat, být pro ně dostatečně zajímavá, děti by s ním při výuce měly spolupracovat, nebát se dokazovat učiteli, co už umějí a znají. Učitel by neměl děti,

kterým něco nejde, před třídou „shazovat“, ale naopak jim dokázat, že je normální neumět vždycky všechno. Učitel by se měl snažit, aby mezi ním a třídou byly přátelské vztahy.

Útěky jsou neadekvátní reakcí na náročnou životní situaci. Je to určitá varianta únikového jednání. Podobně jako u záškoláctví i důvodů pro útěk z domova může být mnoho. Jedním velkým důvodem je jako u záškoláctví dysfunkční rodina. Pokud dítě utíká z domova, je to signál k tomu, že rodina nefunguje tak dobře, jak by měla. Dítě se přestává cítit bezpečně, postrádá pocit jistoty a není schopno situaci řešit jinak než tím, že z domova odchází. Problém je pro něj tak velký, že jej není schopno řešit samo a nedokáže se s tím, co ho trápí, nikomu svěřit.

M. Vágnerová, rozdělila útěky, které mají odlišný projev i motivaci:³⁶

- **Reaktivní, impulzivní útěky** jsou zkratovou reakcí na situace z domova nebo ze školy. Dítě uniká např. před trestem, nebo se bojí přijít domů svěřit se s něčím, co ho trápí. Útěk je zde signálem zoufalství nebo varováním. Tento druh útěku je však ojedinělý a po vyřešení problému už se neopakuje.
- **Chronické útěky** jsou připravované a plánované, vyplývají z dlouhodobých problémů. Dítě utíká cíleně za nějakou osobou, u které se bude cítit bezpečněji než-li doma. A od ní se už obvykle nechce vrátit. Rodiny těchto dětí nejsou funkční, dítě nemá žádné zázemí, není citově akceptováno a někdy je i využíváno a týráno. Někdy mohou takové útěky souviset s patologickým vývojem osobnosti dítěte, které není běžným způsobem zvládnutelné (např. duševní onemocnění). Dalším případem jsou útěky dětí z dětského domova a zejména z diagnostického a výchovného ústavu. Útěky jsou reakcí na pocit omezení svobody či odtržení od prostředí, představující pro dítě zázemí.
- **Toulání** bývá charakteristické dlouhotrvajícím opuštěním domova a většinou navazuje na útěky. Projevují se zde nedostatečné citové vazby k lidem a k zázemí, které je natolik dysfunkční, že na něm dítěti nezáleží, a dokonce ho

³⁶ viz. M. Vágnerová, 2002, s. 281.

i odmítá. Dítě, resp. dospívající se toulá sám nebo v partě. S touláním bývají spojeny i další odchylky v chování, které slouží např. jako prostředek k zajištění obživy. Jsou to krádeže, prostituce nebo bývají zneužívání. Je pravděpodobné, že jedinci začnou užívat drogy nebo alkohol. U dospívajících je riziko, že se pro ně toulavý způsob života stane návykový a oni nebudou schopni najít si zaměstnání a skončí jako bezdomovci.

Záškoláctví i útky mají z velké části stejného jmenovatele – dysfunkční rodinu. Nefunkční rodina je velkým rizikem pro rozvoj dalších variant poruchového chování. S opatřeními jak předcházet záškoláctví a útkům by se mělo začít především u dospělých. A u nich najít zdroj poruchy chování u dítěte.

Krádeže

O krádeži se mluví tehdy, když dítě záměrně a promyšleně odcizí druhému člověku jeho věc. Děti kradou proto, že se jim něco líbí a nemohou si to dovolit koupit nebo dostat jako dárek. Dítě tím, že se mu podaří ukrást věc, po které touží, zjistí, že dostat se k předmětu, který chce, je vlastně jednoduché, a to ho motivuje k tomu, že odcizí další věc. Stejně jako u lhaní a úteků je i krádež spojena s jinými formami problémového chování, jako je např. lhaní, neposlušnost, násilnictví, přepadávání. Pokud se krádež stane uprostřed malé společnosti, například ve školní třídě, vytvoří se zde atmosféra nedůvěry, naruší se vztahy ve třídě a žáci si přestanou věřit.

M. Vágnerová rozděluje krádeže na: **příležitostné krádeže, předem promyšlené krádeže a opakované krádeže v partě.**³⁷ K příležitostným krádežím dochází zejména u mladších dětí. Dítě se dopustí krádeže impulzivně, z aktuální potřeby tu věc vlastnit, aniž by o svém činu předem uvažovalo. Předem promyšlené krádeže jsou už plánované a vyskytují se až ve starším školním věku a jsou již závažnějším

³⁷ viz M. Vágnerová, 2002, s. 282.

signálem poruchy socializace. Tento typ krádeže je mnohdy spojen s dalšími variantami poruchového chování (např. se šikanou). Nejzávažnější jsou opakované krádeže v partě. Zloděj je podporován od ostatních členů party, kteří nepovažují krádež za závažné porušení norem.

Neměl by se přehlédnout důvod, proč ke krádeži došlo, zjistit motivaci dítěte, proč se k takovému činu odhodlalo a teprve potom jednat o tom jak dítě sankcionovat. Jedním z motivů, proč ke krádeži došlo, může být snížená schopnost sebeovládání, k tomu dochází u dětí, kteří jsou mentálně retardovaní. Ti si morální kontext krádeže ani neuvědomují. Děti kradou také pro partu. Už dříve jsem uváděla, že krádež je u některých typů part podmínkou k přijetí jedince mezi sebe do skupiny. Skupina uznává odlišné sociální normy a krádež v partě je často žádoucí činnost. Dalším motivem, proč dítě krade, je, že dítě nemá dostatečné rodinné zázemí. Rodina mu nedokáže zajistit základní potřeby, jako je jídlo, pití a oblečení, dítě si tak tyto věci musí obstarávat samo. Někdy si také jedinec krádeží potvrzuje vlastní důležitost, chce dosáhnout mezi vrstevníky vyšší prestiže, touží získat kamarády, a tak jediný způsob jak jejich „přátelství“ získat je ten, že pro ně krade. Dítě může krást pro druhé také proto, že je k tomu donuceno, např. šikanou. Nebo trpí nedostatkem pozornosti od rodičů a už neví jakým způsobem obrátit na sebe pozornost, aby si ho rodiče všimli. Ke krádežím však často dochází i jen z nudy. Dítě chce zažít něco dobrodružného a vzrušujícího, něco co doposud ještě nezkusilo.

Krádeže jsou významnou formou predelikventního chování, a proto bychom je neměli bagatelizovat. Je tedy dobré pečlivě zjistit příčinu, proč ke krádeži došlo. Pokud se krádež stala ve třídě a učitel toho, kdo krádež spáchal, zná, měl by o dané situaci s ním hovořit pouze v soukromí a jen s těmi osobami, kterých se krádež bezprostředně týkala. Je nevhodné, aby vzniklou situaci řešil před celou třídou. Pokud učitel nenajde důvod, proč se dítě krádeže nebo krádeží dopustilo, měl by si na pomoc vzít školního psychologa nebo pracovníky z pedagogicko-psychologické poradny. Potom, co je krádež objasněna a dítě je potrestáno, mělo by dostat šanci

vybudovat si ve třídě opět vztahy. Učitel by měl žákovi pomoci získat stabilní dobrou pozici mezi spolužáky.

Šikana

Šikana patří ke zvláštním formám agrese. V této práci se zabývám šikanou ve školním prostředí, existuje však i šikana na pracovišti ze strany spolupracovníků (mobbing), šikana ze strany nadřízeného (bossing), anebo také šikana v partnerských vztazích (domestic violence). Se šikanou se můžeme setkat i doma (domácí násilí).

Šikanování je na školách bohužel velmi rozšířené. Šikany se dopouští podle mého názoru ten, kdo záměrně fyzicky nebo psychicky ubližuje jedinci, který se nemůže a ani neumí bránit. Podle Říčana³⁸ pochází šikana z francouzského slova chicane, což znamená obtěžování, týrání, sužování, pronásledování a byrokratické lpění na liteře předpisů, například vůči podřízeným, vůči občanům, od nichž šikanující úředníci zbytečně vyžadují nová a nová potvrzení a razítka a nechávají je pro nic za nic čekat. M. Kolář popisuje šikanu ve školním prostředí takto: „*Jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně týrá a zotročuje spolužáka či spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci.*“³⁹ Zatímco Říčanovo vysvětlení šikany je obecné, Kolář už popisuje šikanu přímo mezi žáky. Oba dva se shodují v tom, že šikana znamená týrání „někoho“. Pro srovnání zde uvádím ještě jednu definici šikany, a to od M. Vágnerové, jež definuje šikanu jako „*násilně ponižující chování jednotlivce nebo skupiny vůči slabšímu jedinci, který nemůže ze situace uniknout a není schopen se účinně bránit.*“⁴⁰

Aktéři šikany jsou **agresor** a jeho **oběť**. **Agresor** je obvykle někdo, kdo je fyzicky zdatný, silný a obratný (to ale nemusí být vždy pravidlem), má potřebu se předvádět a dokazovat svou převahu nad ostatními, bývá necitlivý. Za své chování se

³⁸ viz P. Říčan, 1995, s. 25.

³⁹ srov. M. Kolář, 2001, s. 27.

⁴⁰ srov. M. Vágnerová, 2002, s. 283.

necítí vinen, má nedostatečně vyvinuté svědomí. Mezi šikanujícími jedinci se také najdou ti, kteří jsou fyzicky podprůměrně vybavení. Ale svůj fyzický handicap si většinou kompenzují inteligencí. Inteligence spojená s bezohledností a krutostí může vyvážit nedostatek tělesné síly.

Oběť bývá většinou fyzicky slabší, tichá, plachá, nejistá, jejím největším handicapem je oproti agresorům bojácnost, psychická zranitelnost a neschopnost skrývat a ovládnout, někdy jsou obézní nebo mají nějak jinak nápadný zevnějšek.

Přehled konkrétních typů a forem agrese a manipulací dle M. Koláře⁴¹

▪ Fyzická agrese a používání zbraní

- ✓ Oběť je dušena polštářem a ručníkem, agresori měří čas, jak dlouho vydrží nedýchat.
- ✓ Agresori se zcela vážně pokoušejí oběť vyhodit z okna, shodit z mostu apod.
- ✓ Agresori střílejí vzduchovou pistolí broky do různých částí těla oběti – hýždí, zad apod.
- ✓ Na oběť je položena deska lavice a na desku si stoupnou agresori v co největším počtu.
- ✓ Oběť je vystavena fackování, popřípadě tzv. fládrování (pohlavky, rány dlaní do týla).

▪ Slovní agrese a zastrašování zbraněmi

- ✓ Oběti je vyhrožováno zabitím.
- ✓ Oběti je vyhrožováno nepřímo, anonymně, po telefonu.
- ✓ Oběť je zastrašována zbraněmi.
- ✓ Agresori se vysmívají slabostem a handicapům oběti.
- ✓ Agresori urážejí rodiče oběti.

⁴¹ viz M. Kolář, 2001, s. 28 – 30.

- ✓ Vtipkují na úkor oběti, mají ironické poznámky, zesměšňují ji a posmívají se jí.
- **Krádeže, ničení a manipulace s věcmi**
 - ✓ Agresori berou oběti peníze, zabavují jí kapesné.
 - ✓ Trhají a ničí oblečení oběti.
 - ✓ Oběť je agresory donucena „půjčit“ svačinu; agresori poplívají svačinu.
 - ✓ Agresori oběti plivají do bot; nalijí do bot vodu.
 - ✓ Přivlastňují si nejrůznější věci oběti.
 - ✓ Ukradnou, případně schovají oběti legitimace (MHD, na vlak), lístky na oběd, peněženku s penězi, boty, aktovku...
- **Násilné a manipulativní příkazy**
 - ✓ Oběť musí čistit agresorům boty, líbat jim boty...
 - ✓ Oběti je agresory přikázáno chodit vždy a všude poslední, je jí zakázáno mluvit s kamarády...
 - ✓ Je donucována napovídat při písemných pracích, psát agresorům úkoly a přepisovat sešity...
 - ✓ Je donucena nosit ponižující ceduli.
- **Zraňování izolací, oklikou a „uměleckými“ výtvary**
 - ✓ Spolužáci oběť ignorují, neodpovídají na její pozdrav, na prosbu nereagují, dělají, že neslyší.
 - ✓ Oběť je pomlouvána, zlomyslně osočována, jsou na ní sváděna provinění, kterých se nedopustila.
 - ✓ Když si přisedne ke stolu při obědě, všichni si štitivě odsednou jinam.

Za šikanu je tedy považováno opakované trýznění oběti, která je nucena snášet ubližování a zesměšňování ze strany agresorů i několik měsíců. Následkem šikany je oběť často ohrožená na psychickém i somatickém zdraví.

M. Kolář rozeznává **pět stádií vývoje šikanování**.⁴² Jednotlivá stadia vyžadují odlišné způsoby zásahů. Schéma vyjadřuje vnitřní pohyb směřující k totálnímu přijetí postojů.

1. **Zrod ostrakismu** – zárodek šikanování. Oběť není uznávána, je neoblíbená. Ostatní ji odmítají, nebaví se s ní, pomlouvají ji.
2. **Fyzická agrese a přitvrzování manipulace** - objevují se první projevy fyzické agrese.
3. **Vytvoření jádra** – agresori si utvoří skupinku a začnou systematicky šikanovat nevhodnější oběti.
4. **Většina přejímá normy agresorů** – skupina přejímá normy agresorů a šikany se účastní už v podstatě všichni. I mírní a ukáznění žáci se začnou chovat krutě.
5. **Totalita neboli dokonalá šikana** – skupina se rozděluje na otrokáře a otroky. Agresori sebe sami nazývají nadlidmi, krály, ministry. Na obětech je využíváno vše, co je na nich využitelné. Jsou stále ochotnější udělat cokoli.

Odhalení šikany

Pokud bude učitel dostatečně vnímavý k nápadným jevům v chování žáka, může závčas šikanu odhalit. Charakteristické jsou tyto projevy: ostýchavost, nesmělost a nejistota v interakci s dětmi, nekoncentrovanost při výuce, zhoršení prospěchu, spolužáci si ho nevšímají, posměšné poznámky na adresu žáka, nadávky, žerty na jeho účet, zvýšená absence, při přestávkách vyhledává žák blízkost učitelů, stále postrádá nějaké své věci.

Rodiče by si měli na svých dětech všimnout zase těchto příznaků: dítě nemá kamarády, nechce chodit do školy, vymlouvá se, přichází domů bez oblečení, popřípadě s roztrhaným oblečením, chybí mu osobní věci, má modřiny na těle, tržné rány...

⁴² viz M. Kolář, 2001, s. 35-40.

Kroky po odhalení šikany

Pokud učitel získá informace o výskytu šikany ve škole, je povinen v tomto smyslu učinit opatření. Jestli se při šikaně dosáhlo přestupku nebo trestného činu, je ředitel povinen oznámit tuto činnost policii. Na výskyt šikany může učitel reagovat dvojím způsobem: buď zahájí vyšetřování sám s vedením školy a dalšími pedagogickými pracovníky, anebo se obrátí na odborníka, který se vyšetřování ujme.

Po ukončení vyšetřování by měli být agresoři potrestáni. Mezi běžně používaná výchovná opatření patří napomenutí, důtka třídního učitele, důtka ředitele, snížená známka z chování, podmíněné vyloučení anebo vyloučení ze školy.

II. Média a dětská agresivita

V druhé kapitole diplomové práce uvádím, jak jsou média vnímána dětmi, problematiku manipulace v kontextu masmédií, dále se věnuji vlivu médií na agresivitu dítěte a rozebírám, jak televize či počítač ovlivňují osobnost dítěte, jaké negativní účinky mohou nastat, pokud dítě bude konzumentem médií a bude jimi vychovááno. Kromě toho uvádím, co by měli rodiče dělat proto, aby jejich dítě netrávilo u televize většinu svého volného času.

2.1. Děti a média

Hromadné sdělovací prostředky, neboli masmédia, významně ovlivňují životní styl náš i dítěte. Využíváme je doma, v práci, ve škole, jsou prostě neoddělitelnou součástí našeho života. Z médií získáváme informace a naopak prostřednictvím médií informace také sdělujeme.

Masmédia rozdělujeme na elektronická média, tj. televize, rozhlas; tištěná média, tj. knihy, časopisy, noviny a mezi média patří i počítač a internet.

Média k našemu životu už neodmyslitelně patří a náš život výrazně usnadňují. Děti u masmédií tráví nejvíce volného času. Bez televize a počítače si svůj život mnozí z nich ani nedokáží představit. Rozhlas mnozí z nás využívají k získávání informací a zpráv z domova a ze světa, ale děti mají rádio především na poslech hudby. Média utváří určitý životní styl mládeže. Porovnávají si mezi sebou, kdo má lepší telefon na přehrávání hudby nebo tzv. MP3 přehrávač. V rádiu si nechávají hrát písničky na přání a spolu s písní si přes rádio sdělují vzkazy.

Počítač využívají děti především k hraní počítačových her, ale také k přístupu na internet. Na internetu mají možnost najít si potřebné informace do školy, ale mladí lidé využívají internet především jako způsob zábavy. Stahují si z internetu hudbu,

povídají si s přáteli přes tzv. chaty, posílají si e-maily a přes internet se také seznamují.

V dnešní době je dětmi velmi opomíjená četba knih. Daleko raději čtou děti časopisy. Pokud mají děti do školy povinnou četbu, do čtenářských deníků si zapíší o knize informace, které získaly z internetu nebo, pokud bylo podle námětu knihy natočeno i filmové zpracování, tak z filmu. Děti si sice umějí samostatně vyhledat, kde potřebné informace najdou, ale pokud se raději dívají na film na videu, než-li by si tu knihu samy přečetly, stávají se tak jen pasivním konzumentem. Pro děti je ovšem důležité, aby informace přijímaly aktivně, a to četbou jednoznačně dělají. M. Vágnerová k tomu dodává: *„Dítě se musí více namáhat, aby se o příběhu něco dalšího dozvědělo. Zpracování takto získaných informací závisí na funkci levé mozkové hemisféry, protože jde o verbální aktivitu. Dítě musí být aktivní i ve vztahu k pochopení celkového děje příběhu. Leccos je sice dáno, ale rozhodně to není všechno. Příběh lze podle vlastních představ dotvářet, může se tu ve větší míře uplatnit fantazie a tvořivost dítěte. Dalším rozdílem je skutečnost, že ke knížce se lze kdykoli vrátit. Dítě si samo určuje, jak dlouho, resp. jak často, bude určitý příběh číst. I zde je větší prostor pro jeho rozhodování.“*⁴³ Četbou si děti také zvětšují svou slovní zásobu. K rozvíjení vztahu ke knihám a dovednosti umět s nimi pracovat by jistě také pomohla informační výchova ve školách, na kterou poukazuje A. Vališová.⁴⁴

2.2. Problematika manipulace v kontextu masmédií a jejich vliv na dítě

Média mají nad námi a obzvláště nad dětmi obrovskou moc. Ovlivňují naše myšlení, citění i jednání. Média utváří a formují to, co se jedinec dovídá o světě, a mohou být hlavním zdrojem myšlenek a názorů, jež se k němu dostávají. Nebezpečí

⁴³ srov. M. Vágnerová, 2000, s. 184-185.

⁴⁴ viz A. Vališová, H. Kasíková a kol., 2004, s. 211-220.

moci médií je v tom, že jejich prostřednictvím je možné manipulovat s informacemi, zjednodušovat realitu, klást důrazy na okrajové části informace a potlačovat ty důležité a také jednostranně upřednostňovat jen některé názory. Média zprávy třídí a vybírají témata, jež budou zveřejněna, určují způsob prezentace, co bude na titulní straně a co na začátku zpravodajské relace. Diváci, čtenáři či posluchači jsou zvyklí, že zprávy, které jsou na titulní straně, či na začátku zpravodajské relace, jsou ty nejdůležitější, média tak nastolují veřejnosti jejich vlastní utříděné zprávy tak, jak je považují za důležité ona sama.

Moc a manipulace spolu těsně souvisejí. H. Kern⁴⁵ říká, že moc projevíme tím, že přimějeme druhé, aby akceptovali a vyplnili i to, co jim nevyhovuje. Snazší je to ve chvíli, kdy se lidé cítí být závislí nebo se tak chovají. H. Kern doslova říká: „*Moc je funkcí autority, a proto může být zneužita.*“⁴⁶

Manipulace je prostředkem moci. O manipulativním chování mluvíme tehdy, kdy druhé ovlivňujeme tak, aby se chovali tak, jak my chceme. A. Vališová⁴⁷ manipulaci rozděluje na fyzickou, fanatickou (dav) a manipulaci vydíráním (např. pocitem viny, strachem, pocitem lásky a přízně). Manipulace využívá určité efekty, kterým lidé často podléhají. O těchto efektech se opět zmiňuje H. Kern⁴⁸:

- **Efekt přívržence:** tendence názory nebo chování při rozhodování přizpůsobovat názoru většiny nebo kvalifikované autority.
- **Haló efekt**
- **Efekt kumulace:** sklon zabývat se intenzivněji vždy jinak formulovanými informacemi a uvěřit tomu, co slyšíme často.
- **Efekt členství ve skupině:** pokud informace odpovídají názorům a očekávání skupiny, snadněji je přijmeme. Jestliže se manipulujícímu podaří vzbudit dojem, že je také členem skupiny, je pro něj snazší získat důvěru.

⁴⁵ viz H. Kern a kol., 2000, s. 251.

⁴⁶ srov. H. Kern a kol., 2000, s. 251.

⁴⁷ viz A. Vališová, 2002, s. 161.

⁴⁸ viz H. Kern a kol., 2000, s. 252.

Jak jsem se už zmiňovala výše, média mají nad námi obrovskou moc a dokáží s námi manipulovat. Nejenže si zprávy třídí podle vlastní důležitosti a uplatňují tak určitý druh manipulace, ale nejvíce nás ovlivňují také prostřednictvím reklamy a upoutávek na pořady. Reklama nás zkouší přesvědčit, abychom si koupili ten či onen výrobek, přešli k tomu a tomu operátorovi, vzali si půjčku u té a té banky atd.

Jsou také reklamy, které ovlivňují a působí jen na děti. Jsou vysílány hlavně v ranním a dopoledním čase mezi dětskými pořady. Děti pak chtějí po svých rodičích koupit hračku, na kterou právě reklamu v televizi viděly. Upoutávky pořadů nás zase mají přesvědčit, abychom se podívali na ten a ten pořad či film, chtějí abychom večery trávili u obrazovek právě na jejich televizní stanici a u jejich pořadů.

H. Kern⁴⁹ upozorňuje na problém konzumace médií a jejich nekontrolovatelný vliv na proces socializace u dětí a dospívajících. Problém roste u těch dětí, které se identifikují s televizním hrdinou natolik, že pak chtějí napodobit např. vyloupení banky, jako to viděly v televizi. Pokud se dítě tzv. socializuje prostřednictvím masmédií, osvojuje si tak společenské vědomí na základě obrazů a informací prezentovaných médii. Potom se může stát, že orientuje podle nabídky médií i své osobní potřeby a začne se jim přizpůsobovat.

Je velmi důležité, aby děti uměly s médii zacházet. Aby se nestávaly jen jejich pasivními konzumenty, ale aby byly schopny vytvářet si vlastní názory a postoje. Aby netrávily u médií všechnen volný čas a nechávaly se jimi ovlivňovat a manipulovat. Média nesmí mít moc nad dětmi! Rodiče by měli mít dohled nad tím, co děti sledují a čtou, a omezovat tak nekontrolovatelný vliv médií na utváření názorů a postojů dítěte.

⁴⁹ viz H. Kern a kol., 2000, s. 253.

2.3. Média a vliv na agresivitu dítěte

Vliv médií, v nichž se zvyšuje nabídka násilností, lze považovat za jednoznačně nepříznivý. Televize nabízí z velké části programy, které nejsou příliš vhodné pro děti. Jsou plné brutality, násilí, agresivity. Sledování takovýchto programů může ovlivnit zvyšující agresivitu u dětí.

Na téma, zda násilí prezentované v médiích ovlivňuje agresivní chování u dětí, bylo vedeno již mnoho debat a provedeno mnoho výzkumů. Ovšem zatím jsem se nesetkala s tvrzením, že se děti po shlédnutí podobně laděných programů vždy musejí agresivně chovat. Např. I. Čermák⁵⁰ uvádí ve své knize výzkumy, které byly prováděny na dětech, jenž byly vystaveny násilí v televizi, a poté byla zkoumána jejich agrese v nestrukturovaných podmínkách. Výsledkem bylo zjištění, že televize má významně malý vliv na reálnou agresi, i když ne tak malý, aby mohl být považován za zanedbatelný. A také bylo zjištěno zvýšení agrese u skupiny těch dětí, které televiznímu násilí nebyly vystaveny vůbec. I. Čermák uvádí, že násilí v televizi může přispívat k růstu agrese jedince, ale podmínky, za nichž se tak děje, jsou velmi nejasné. Přímou příčinnou souvislost mezi násilím v televizi a skutečným násilím lze podle něho vyloučit. Vždy se totiž musí pátrat po dalších faktorech podílejících se na posilování agrese u jedinců. Autorovi se jeví jako realitě nejbližší představa, že agresivně disponovaní jedinci mají sklon vyhledávat a systematicky sledovat pořady s agresivním obsahem, jimiž potom zpětnovazebně posilují svou dispozičně danou agresi.

Proti tvrzení I. Čermáka stavím názory P. Říčana, jenž je pro toto téma silně emocionálně zaujat a o škodlivosti násilí v televizi přesvědčen a jehož výroky na téma násilí v médiích jsou plné soudů a velmi pádných argumentů. „Že mediální násilí poškozují dětskou psychiku, to dnes víme stejně jistě, jako že cigaretový dým škodí plicím.“⁵¹

⁵⁰ viz I. Čermák, 1999, s. 90-105.

⁵¹ srov. P. Říčan, D. Pithartová, s. 19.

Jako definici tzv. mediálního násilí cituji větu od G. Burtona a J. Jiráka, jež se mi jeví jako velmi výstižná. Ti mluví o účinku mediálního násilí jako o „*zobrazování takového agresivního chování, které vede k poškození věci či zranění, popřípadě usmrcení člověka nebo zvířete.*“⁵²

Také se shodují s G. Burtonem a J. Jirákem⁵³, že média, ať už přímo, nebo nepřímo, ovlivňují představy, přesvědčení, postoje, hodnoty a chování příjemců. Ale přes veškerý výzkum vlivu médií je těžké jakékoliv účinky na jednotlivce či společnost spolehlivě prokázat.

Odborníci se shodují v tvrzení, že násilí na obrazovce napomáhá agresivitě u dětí zvyšovat, zvláště pak u disponovaných jedinců. Hrozí zde totiž, že si děti mohou na násilí prezentované v médiích zvyknout a považovat jej za normální a neškodné. Děti, které sledují pořady se scénami agrese, mohou být tolerantnější vůči násilí, jehož se staly přímými svědky. V odborných literaturách jsem se setkala s termínem „pondělní syndrom“⁵⁴, který označuje zvýšenou agresivitu dětí ve školkách a ve školách, která je vykládána jako odreagovávání agresivity, již se děti nabily během víkendu u televize.

O konkrétním vlivu televize a počítače na dítě se věnuji v níže uvedené podkapitole.

2.4. Vliv televize a počítače na dítě

Média mají obrovskou moc ovlivňovat myšlení, cítění a jednání lidí. Obzvláště citlivé jsou děti, které se stávají na televizi a na počítačových hrách víc a víc závislejší. Děti věnují televizi a počítačovým hrám téměř všechnu volnou dobu. Čím

⁵² srov. G. Burton, J. Jiráček, 2001, s. 370.

⁵³ viz G. Burton, J. Jiráček, 2001, s. 347.

⁵⁴ viz B. Blažek, 1995, s. 154. ; O. Matoušek, A. Kroftová, 1998, s. 105.

delší čas dítě před televizní obrazovkou a u počítačových her tráví, tím větší je pravděpodobnost, že se začne chovat násilně.

Televize a počítač jsou média, která jsou pro děti daleko více přitažlivější, než-li kniha nebo rozhlas. V době, kdy má mnoho domácností tzv. „domácí kina“, nabývá význam televize ještě větších rozměrů. Krásný barevný obraz s velmi kvalitním stereo ozvučením je pro děti daleko přitažlivější a nabízí jim více podnětů pro jejich smysly, než-li namáhání se čtením nebo soustředěným posloucháním rádia. Televize nabízí dětem mnoho programů českých a díky satelitním přijímačům mohou sledovat i nepřetržité množství programů zahraničních. Mají tedy dostatečně velký výběr, aby si mohly uváženě vybrat pořad, na který se budou dívat. Je však důležité, aby děti uměly televizi včas vypnout. Netrávit u ní veškerý volný čas a nesledovat v televizi všechno, ale jen něco.

U dětí, kteří u televize tráví mnoho hodin, aniž by si jejich rodiče všimli a zajímali se o to, jaký pořad vlastně sledují, může dojít k tomu, že se z obrazovky učí něčemu nežádoucímu. Začnou být televizí vychovávané. A pokud dítě v televizi často vidí agresivně laděné pořady, přijme to jako součást běžného života, jako zcela normální jev. Dítě začne prezentovat takové modely chování, které vidí na televizní obrazovce, a začne se identifikovat s postavami. Vůči krutosti a násilí začne být otupělé a začne se chovat více necitlivě. Čím více se příběh podobá realitě, tím více jej dítě jako skutečný také vnímá. I když to ve filmu bylo jen „jako“, dítě to považuje za součást skutečnosti a začne se podle toho také chovat. Děti si přestávají být jisté, jaké chování je považováno ještě za přijatelné a jaké už nikoliv, protože v mnoha filmech dochází k tomu, že jsou setřené rozdíly mezi dobrem a zlem. Dítě si neuvědomuje, že televize předkládá svět ještě více nebezpečnější, než ve skutečnosti je. A potom má sklon reagovat na problémy, s nimiž se setkává, s nepřiměřenou agresivitou. P. Říčan a D. Pithartová k tomuto problému dodávají: *„Násilí na obrazovce především láká k napodobení, děti si třeba zkoušejí šikanováním bezbranných spolužáků, co viděly na videu. Ale i když to přímo nenapodobují,*

*oslabuje se jejich schopnost soucitu a probouzí se v nich nebezpečné zalíbení v krutosti, případně v destruktivitě, v ničení věcí. U jiných dětí může sledování násilných pořadů vést k bázlivosti, k přílišnému strachu z násilí, ke zbabělému chování. I to je nebezpečné.*⁵⁵

O. Matoušek a A. Kroftová⁵⁶ uvádějí výsledky psychologických výzkumů o negativních účincích, které má televize především na děti, jež jsou k násilnému chování disponovány

- dědičnými a konstitučními faktory,
- rodičovským nezájmem či nepřátelstvím,
- příslušností ke skupinám, jež sdílejí deviantní normy.

Dítě, které má doma špatné citové zázemí, rodiče se mu nevěnují, netráví s ním dostatek času, násilné chování je u něho doma na běžném denním pořádku, bude daleko méně imunní na násilí v televizi a bude ho daleko více prožívat, začne se chovat stejně násilně a agresivita se pro něho stane součástí obecné normy více, než-li pro dítě, které doma bezpečné citové zázemí má.

E. Antier⁵⁷ nabízí ve své publikaci seznam toho, co by měli rodiče dodržovat při sledování televize dětmi.

Co by měli rodiče dodržovat:

- Vybírat televizní programy společně s dítětem.
- Používat videonahrávky, aby se mohli rozhodnout, ve kterou hodinu se na ně dítě bude dívat.
- Dívat se společně s dětmi na televizi a komentovat pořady, aby dětem přiblížili jejich smysl.
- Dohlížet, aby děti nepřekračovaly dobu sledování televize (ta by měla odpovídat věku dítěte).
- Nedávat televizi do dětského pokoje.

⁵⁵ srov. P. Říčan, D. Pithartová, 1995, s. 19.

⁵⁶ viz O. Matoušek, A. Kroftová, 1998, s. 106.

⁵⁷ viz E. Antier, 2004, s. 72.

Podle mého názoru jedna z důležitých věcí při výběru programu dětem je, že to, na co se děti budou dívat, vybírají rodiče společně s nimi. Rodiče si tak mohou vyslechnout názor svých dětí, proč se na ten a ten pořad chtějí dívat, a pokud se rodičům návrh dětí nelíbí, měli by dětem umět vysvětlit, proč není pro ně vhodné tento pořad sledovat. Zároveň by rodiče měli děti učit, aby si uměly rozumně samy zvolit filmy a pořady, na které se budou dívat. Stejně tak si myslím, že i sledování televize společně s dětmi je pro děti velmi významné. Vidím to u svého, dnes už skoro tříletého synovce, který po mně často chce, abych spolu s ním sledovala jeho oblíbené kreslené pohádky. Má rád, když mi může ukazovat své oblíbené postavy, když spolu děj komentujeme, smějeme se, když prostě s ním ten příběh prožívám.

Ráda bych k tématu, co by měli rodiče udělat pro to, aby dítě uchovali před „mediálním násilím“, uvedla i myšlenku P. Říčana a D. Pithartové o koupi nebo výpůjčce videokamery⁵⁸. Děti se tak nejenom s kamerou naučí zacházet, ale také si dokážou, že obrazovka nepředstavuje nějaký vyšší svět a jen ony si mohou samy určovat, co na ní bude.

Samozřejmě nemůžu také opomenout vliv počítačových her na agresivitu dětí. Hlavně druh tzv. „akčních počítačových her“ velmi negativně působí na děti. U těchto her je hlavním úkolem bojovat a zabíjet. Děti, které nemají zábrany proti užívání násilí při řešení konfliktů v běžném životě, mohou při hrách se svými vrstevníky zkoušet nějaké prvky, které z těchto her okoukaly. Málokdy si ale uvědomují, že v počítačové hře má hrdina několik „životů“, který může po útoku vstát a odejít, v reálném životě ovšem nikoliv. Zakazování těchto her je trochu zbytečné, dítě si takové hry může zahrát kdykoliv u kamaráda. Řešením může být i nekupovat dětem takové hry. Ale důležité je, aby děti poznaly i jiné počítačové hry, než-li „bezduché střílečky“ a měly tak srovnání i jiných tematických her, např. hry zaměřené na logické uvažování, závody aut, kulečnick, lyžování, stavění města, labyrinty.

⁵⁸ viz P. Říčan, D. Pithartová, 1995, s. 38.

Dítě se učí od svých rodičů nápodobou, chová se tedy tak, jak se chovají rodiče, ale i ostatní příbuzní v rodině. Jestliže je tedy dítě zvyklé vídat rodinu před televizní obrazovkou velmi často, bude to považovat za normální obvyklou věc. Rodiče by měli svým dětem ukázat, že volný čas se dá prožít i daleko příjemnějšími činnostmi, než-li jen sledováním televize. Např. rodinné výlety, společenské hry, divadelní představení, aj.

Nejenom rodiče, ale i učitelé mají možnost naučit děti, aby uměly s médii správně zacházet. Například tím, že se na škole začne rozvíjet předmět mediální výchova, který učí děti využívat média ke svému prospěchu. Děti se učí zacházet s televizní technikou, vymýšlejí si své televizní pořady, natáčejí se na video, vyrábí si své časopisy a noviny atd.

Kapitolu bych ráda ukončila velmi pravdivou a mnohé říkající větou od O. Matouška a A. Kroftové. „*Vliv médií na děti a mládež je mnohem méně významný než vliv živých lidí, s nimiž děti a mládež tráví čas.*“⁵⁹

⁵⁹ srov. Matoušek, A. Kroftová 1998, s. 107.

III. Empirické ověření – výzkumná sonda

Role televize a počítače v každodenním životě dětí

3.1. Předmět a cíl výzkumného ověření

Hlavním cílem mého výzkumného šetření bylo zjistit, zda má sledování televize a užívání počítače vliv na jednání dítěte v různých oblastech sociokulturního prostředí, a empiricky potvrdit vybrané předpoklady vztahu média - děti vyplývající z teoretické části diplomové práce.

Média mají vliv na chování dítěte a trávení jeho volného času. Děti svůj volný čas věnují převážně médiím, jako je televize a počítač. V teoretické části diplomové práce uvádím, že vliv televize a počítače na dítě je větší, než-li má například kniha nebo rozhlas. Televize a počítač zažívají nejvyšší vzestup na poli médií, zejména pak internet se dostává do popředí zájmu dětí. Děti si na internetu hledají informace do školy, ale převážně ho využívají pro svůj druh zábavy. Stávají se na médiích více a více závislejší a bez nich by si svůj život ani nedokázaly představit.

Nemohla jsem celkově zkoumat vliv televize a počítače na agresivitu dítěte (to je otázka pro širokou odbornou veřejnost a úkolem pro speciální psychotesty – což je velmi časově i výzkumně náročné). Mohu se však podívat, do jaké míry mají děti zkušenost s případným vlastním agresivním chováním, které mohlo být ovlivněno právě sledováním televize nebo užíváním počítače. A zjistit, zda-li je někdy film nebo počítačová hra inspirovala k násilnému chování nebo vyjadřování.

Každodenní život dítěte je tvořen mnoha „oblastmi“ sociokulturního prostředí. Z těch nejdůležitějších jsem se zaměřila na rodiče, přátele a školu. U žáků základní a u studentů střední školy mě zajímalo, jak ovlivňuje televize a počítač jejich jednání v těchto oblastech. Jakou roli mají televize a počítač v jejich každodenním životě.

Zjišťovala jsem, kolik hodin denně průměrně stráví u televize a u počítače, jaké pořady v televizi je nejvíce zajímaví, na jaké pořady se dívají společně s rodiči a jestli si doma o televizních pořadech povídají. K jakým aktivitám používají počítač a zda-li hrají na počítači hry. Zajímalo mě, jestli s kamarády mluví o tom, co v televizi viděli a napodobují s nimi „scénky“ z filmů nebo pořadů. Ale také jsem zjišťovala, jakou roli hraje televize a počítač při přípravě do školy, zda využívají informace z televize a z internetu ve vyučování. Dále mne zajímal jejich pohled na míru vyskytování negativních jevů v televizi a také jakým aktivitám se věnují ve volném čase nejčastěji.

3.1.1. Problémové okruhy:

1. Sledování televize/užívání počítače **v rodině** - Jaké vztahy s rodiči přináší dítěti sledování televize/užívání počítače?
2. Sledování televize/užívání počítače **a přátelé** - Je televize/počítač součástí prožívání přátelství?
3. Sledování televize/užívání počítače **a škola** - Ovlivňuje televize/počítač školní výuku dítěte?
4. Sledování televize/užívání počítače **a trávení volného času** – Do jaké míry je televize/počítač součástí každodenního trávení volného času dítěte?
5. Prvky **agresivity** v sociokulturním prostředí ovlivněné sledováním televize/užíváním počítače.

3.1.2. Předpoklady:

1. Předpokládám, že děti mají zkušenost s pozitivními i negativními situacemi s rodiči v souvislosti s trávením času dětí s televizí/počítačem a předpokládám méně konfliktů mezi dětmi a rodiči na téma televize/počítač u žáků SŠ.

2. Předpokládám, že zážitky z televize/počítače ovlivňují obsah/formu komunikace mezi dětmi.
3. Předpokládám, že televize a především počítač jsou pro děti důležitou součástí přípravy/práce do školy.
4. V rámci volnočasových aktivit předpokládám velký prostor věnovaný médiím, a to zejména televizi.
5. Předpokládám, že výzkum potvrdí, že děti vnímají negativní jevy z televize/počítače a také ukáže partikulární vlivy na jejich vyjadřování/chování.

3.1.3. Výzkumné otázky

Výzkumné otázky jsem formulovala co nejsrozumitelněji, abych na ně dostala jasné odpovědi. Otázky pro studenty základní a střední školy zněly takto⁶⁰:

OBECNÉ OTÁZKY

1. V průměru kolik hodin denně sleduješ televizi, pokud vezmeš v úvahu všední dny i víkend?
2. Jaké typy pořadů tě v televizi zajímají?
3. V průměru kolik hodin denně strávíš u počítače, pokud vezmeš v úvahu všední dny i víkend?
4. Pokud používáš počítač, označ k jakým aktivitám jej používáš.

BLOK RODIČE

5. Díváš se na televizi společně s rodiči?
6. Na jaké typy pořadů se díváš společně s rodiči?
7. Díváš se rád/a na televizi společně s rodiči?
8. Povídate si doma o tom, co zrovna v televizi sledujete nebo jste v televizi viděli?
9. Myslíš si, že vám doma televize přispívá k domácí pohodě?
10. Zakazují ti rodiče nějaké pořady v televizi? Pokud ano, jaké?
11. Hraješ počítačové hry? Pokud ano, omezují tě rodiče v hraní? A jakých her?

⁶⁰ viz Celá verze dotazníku, příloha č. 1, s. 92.

12. Hraješ počítačové hry společně s kamarády?
13. Hraješ na počítači bojové hry?
14. Zažil/a jsi někdy s rodiči hádku kvůli tomu, že se díváš na televizi moc často?
15. Zažil/a jsi někdy s rodiči hádku kvůli tomu, že jsi moc často u počítače?
16. Podporují tě rodiče, aby ses v televizi díval/a na nějaký/é konkrétní pořad/y?
Pokud ano, na jaký/é?

BLOK PŘÁTELE

17. Povídate si někdy s kamarády o tom, co jste viděli v televizi?
18. Napodoboval/a jsi někdy s kamarády scénky nebo hlášky z pořadů nebo filmů, které jste viděli v televizi?
19. Inspiroval tě film v televizi nebo počítačová hra k násilnému vyjadřování/chování?

BLOK ŠKOLA

20. Díváš se někdy na televizi nebo jsi na počítači dlouho do noci, i když jdeš druhý den do školy?
21. Pokud ano, býváš druhý den ve škole kvůli televizi/počítači ospalý/á?
22. Už se ti někdy stalo, že jsi nebyl/a připravený/á do školy kvůli tomu, že jsi se večer předtím díval/a dlouho na televizi nebo jsi byl/a dlouho na počítači?
23. Využil/a jsi někdy informace z televizního pořadu ve vyučování?
24. Využíváte počítač/internet pro svoji přípravu do školy?
25. Lidé sledují televizi z různých důvodů. Jaké jsou ty tvoje?

TV A NEGATIVNÍ JEVY

26. Často se diskutuje o tom, že televizní vysílání obsahuje i některé negativní jevy. Myslíš si, že se ve vysílání televize následující jevy vyskytují?
zobrazování násilí
špatné příklady pro děti
rasismus
agresivita
vulgární zobrazování sexu

BLOK VOLNÝ ČAS

27. Jak často se věnuješ následujícím činnostem?

četba novin/časopisů

četba knih

poslech hudby

poslech rozhlasu/rádia

práce s počítačem/internetem

počítačové hry

sledování televize

sledování videa/DVD

sport

kultura (kino, divadlo apod.)

diskotéky, kluby, hospody

příroda, turistika

domácí koníčky

jiné činnosti ve volném čase

28. Napiš krátce, jakou roli hraje televize v tvém životě:

29. Napiš krátce, jakou roli hraje počítač v tvém životě:

3.2. Metoda výzkumného ověření

3.2.1. Prostředí základní a střední školy

Empirické šetření jsem realizovala na Základní škole Chodov, Květnového vítězství 57, Praha 4 a na Vyšší odborné škole zdravotnické a Střední zdravotnické škole 5. května 51, Praha 4. Tyto školy jsem si vybrala proto, protože k nim mám blízký vztah. Na Základní škole Chodov jsem splnila devítiletou povinnou školní docházku a na Vyšší odborné škole zdravotnické a Střední zdravotnické škole 5. května pracuji.

Základní škola Chodov patří k jednomu z nejstarších škol v České republice. Její historie sahá až do roku 1905, kdy byla 12.11. slavnostně otevřena. Budova školy se nachází v ulici Květnového vítězství č. 57 v dostupnosti MHD. Dostat se tam lze autobusy č. 170 a 203, ale v blízkosti je také stanice metra Opatov. Základní škola Chodov má v současné době 19 tříd a 430 žáků. Škola vyučuje podle vzdělávacích programů Základní a Obecná škola, přičemž vždy jedna třída první a druhé třídy vyučuje podle vzdělávacího programu Začít spolu. Škola věnuje zvýšenou péči nadaným žákům a spolupracuje s Centrem nadání, což je skupina odborníků, pedagogů, psychologů a odborných pracovníků, kteří se věnují péči o mimořádně nadané děti. Tito žáci jsou začleněni do běžných třídních kolektivů, ale v některých hodinách se jim společně s učitelem věnuje pedagogický asistent. Žáci školy se také pravidelně zúčastňují matematických a dějepisných olympiád a sportovních a výtvarných soutěží, ve kterých dosahují předních umístění. Škola má k dispozici nedávno dostavěnou tělocvičnu a také víceúčelové venkovní hřiště. Tradici školy se již stává také ples, který je už několikátým rokem pořádán v Top hotelu Praha.

Vyšší odborná škola zdravotnická a Střední zdravotnická škola 5. května 51 je jednou z největších škol v České republice, kde se připravuje na budoucí povolání přes 1230 studentů. Škola se nachází poblíž historického Vyšehradu na trase metra C mezi stanicemi Vyšehrad a Pražského povstání. Studenti střední školy mají možnost studia v jednotlivých oborech: Zdravotnický asistent, Nutriční asistent a Zdravotnické lyceum a studenti vyšší školy mohou studovat obory Diplomovaný nutriční terapeut a Diplomovaný zdravotnický záchranář. Škola má také několik tříd večerního studia. Absolventi střední školy získávají úplné střední odborné vzdělání zakončené maturitní zkouškou a absolventi vyšší odborné školy získávají vyšší odborné vzdělání zakončené absolutoriem. Střední zdravotnická škola je státní, školné se platí jen na vyšší škole. Své výzkumné šetření jsem realizovala jen na SZŠ. Ta má čtyři ročníky po šesti třídách. Celkem má tedy SZŠ 24 tříd a 313 žáků. Studenti mají odborné praxe v pražských i mimopražských nemocnicích a v dalších odborných zařízeních. Výuka je doplňována řadou exkurzí na specializovaná

pracoviště. Na škole vyučují zkušení interní učitelé a externí učitelé – lékaři a specialisté z různých oborů medicíny. Škola zaměstnává výchovného poradce a psychologa. Každým rokem škola společně se studenty a se Státním zdravotnickým ústavem pořádá akci Den pro zdraví. Tato akce má ohlas nejen u studentů, ale také u široké veřejnosti. Akce je zaměřena na zdravý životní styl. Studenti návštěvníkům nabízejí zdravé potraviny, poskytují rady ohledně zdravého stravování a odborní lékaři nabízejí bezplatné měření cholesterolu.

Učitelé i profesori obou škol se o mou práci zajímali a při realizaci výzkumného šetření mi vyšli vstříc. V obou dvou školách proběhl sběr dat bez problémů.

3.2.2. Výběr vzorku

Pro mé výzkumné šetření jsem si jako výběr vzorku zvolila osmou třídu základní školy a druhý ročník střední školy. Mohla jsem tak porovnat názory a postoje dvou věkových kategorií. Průměrný věk žáků 8. třídy je 14 let, v 2. ročníku střední školy je průměrný věk studentů 17 let.

Ze základní školy jsem dostala nazpět 22 vyplněných dotazníků a ze střední školy jsem dostala zpět 30 dotazníků. Všechny dotazníky byly řádně vyplněné a mohla jsem je tak zahrnout do výzkumu. Ke zpracování bylo tedy použito 52 řádně vyplněných dotazníků.

3.2.3. Výzkumné nástroje

Jako výzkumnou metodu jsem použila explorativní metodu a jako výzkumný nástroj jsem použila dotazník⁶¹, který jsem vytvořila tak, aby byl srozumitelný jak žákům základní školy, tak studentům střední školy. Dotazník byl anonymní, pouze v závěru vyplňovali studenti údaje důležité pro zpracování, jako je pohlaví, věk, třída

⁶¹ viz Celá verze dotazníku, příloha č.1, s. 92.

a také mne zajímalo, jestli žijí v rodině s oběma rodiči, nebo v rodině s jedním rodičem. V úvodu dotazníku bylo pro studenty sdělení, na jaké téma je dotazník zaměřený, vysvětlení, jak mají dotazník správně vyplnit, a také ujištění, že jeho výsledky jsou určeny jen pro účely mé diplomové práce.

V dotazníku byly použity otázky uzavřené, polouzavřené a otázky otevřené, ale použila jsem i parametrické otázky. U některých otázek mohli respondenti označit více odpovědí. Na vyplnění dotazníku stačilo žákům a studentům 20 – 25 minut.

Vyplněné dotazníky jsem po shromáždění očíslovala a udělila jsem jim pořadová čísla od 1 do 52.

3.2.4. Sběr dat

Empirické šetření a vyplnění dotazníků proběhlo na obou dvou školách bez problémů. Studenti a žáci vyplňovali dotazník ve vyučovacích hodinách a samostatně. Vzhledem k tomu, že dotazník byl pro studenty přehledný, nedošlo během jeho vyplňování k žádným nejasnostem a problémům ze strany tázaných. Respondentům bylo v úvodu šetření sděleno, na jaké téma je dotazník zaměřený, vysvětlila jsem jim, jak mají dotazník správně vyplnit, a také jsem je ujistila, že údaje získané výzkumným šetřením budou určeny jen pro účely mé diplomové práce.

Ihned po vyplnění mi byly dotazníky vráceny. Všechny dotazníky byly vyplněny řádně. Mohla jsem je tedy všechny zařadit do zpracování. Ze základní školy se mi vrátily dotazníky od 22 respondentů, od 10 chlapců a od 12 dívek. Ze střední školy se mi vrátilo 30 dotazníků, od 15 chlapců a od 15 dívek. Celkový počet respondentů byl tedy 52.

3.3. Zpracování dat

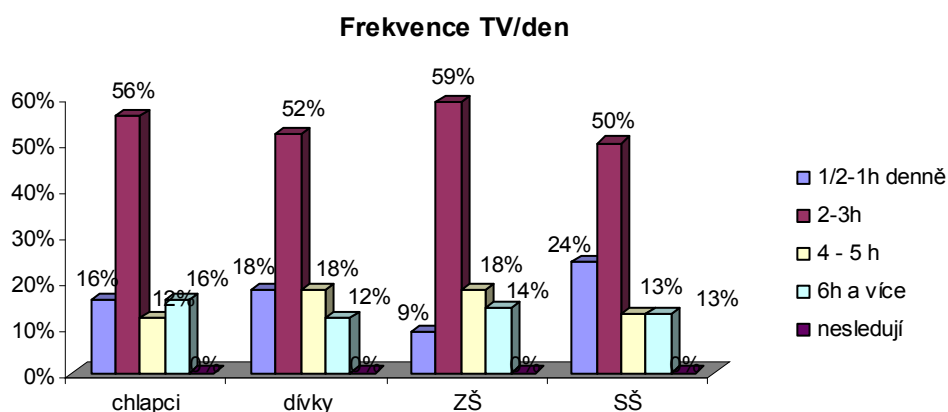
Získaná data jsem zpracovávala pomocí programu Microsoft Excel a Microsoft Word. V programu Microsoft Excel jsem si vytvořila tabulku a přepsala do ní všechny údaje z dotazníků. Otázky s uzavřenou odpovědí jsem třídila do předem stanovených kategorií. Každou variantu odpovědi jsem měla očíslovanou (např. u otázky Kolik hodin denně sledujete televizi jsem měla nabízené varianty odpovědi očíslované takto: ½ - 1 hodinu denně **1**; 2 - 3 hodiny **2**; 4 - 5 hodin **3**; 6 a více hodin **4**; nesleduji **5**. Pro otázky s otevřenou odpovědí jsem si vytvořila kategorizaci podle nejčastějších variant odpovědí. Z vložených dat v programu Microsoft Excel jsem mohla vytvořit tabulky a následně grafy. Výsledná čísla uvádím v procentech. Pro přehledné zpracování odpovědí jsem z grafů volila typ tzv. sloupcový.

Výsledky šetření jsou postupně popsány tak, jak byly jednotlivé otázky předloženy žákům a studentům. Výsledky jsem většinou porovnávala mezi žáky základní školy a střední školy a také jsem je rozdělovala podle pohlaví. U některých otázek jsem použila i rozdělení podle rodiny s oběma rodiči a jedním rodičem.

3.4. Výsledky empirického ověření

1. V průměru kolik hodin denně sledujete televizi, pokud vezmete v úvahu všední dny i víkend?

Jak je vidět na přiloženém grafu, studenti a žáci nejvíce sledují televizi průměrně 2-3 hodiny denně. Žáci základní školy však v této frekvenci sledují televizi více. 2-3 hodiny denně odpovídalo 59% žáků ZŠ a 50% žáků SŠ. Z tohoto počtu sleduje televizi 56% chlapců a 52% dívek. Největší rozdíl můžeme vidět u frekvence ½ - 1h denně, kdy se na televizi průměrně hodinu denně dívá spíše střední škola – 24%, zatímco jen 9% respondentů ze základní školy. 4-5h denně se dívá na televizi spíše základní škola – 18% a jen 13% studentů ze střední školy. 6h a více sledují televizi spíše chlapci, než-li dívky. Že sledují televizi více než 6h, odpovídalo 16% chlapců a 12% dívek. Nikdo z respondentů neodpověděl, že by televizi nesledoval vůbec.

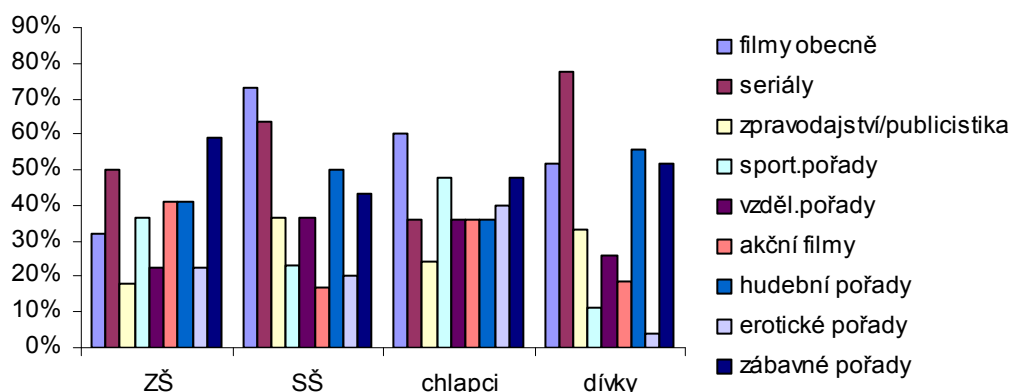

2. Jaké typy pořadů tě v televizi zajímají?

V této otázce se střední škola výrazně lišila od základní školy. Zatímco studenti střední školy se nejraději dívají na filmy – 73%, žáci základní školy nejraději sledují zábavné pořady – 59%. Filmy nejvíce sledují chlapci – 60% a dívky se zase nejraději dívají na seriály – 78%. Rozdíl je patrný i co se týče erotických pořadů. Erotické pořady totiž sledují více děti na základní škole – 23%, než-li na škole střední – 20%! Tyto pořady nejvíce sledují chlapci – 40% a jen 4% dívek. Nejméně se děti na základní škole dívají na zpravodajské a publicistické pořady -18%, zatímco studenti střední školy nejméně sledují akční filmy – 17%. Akční filmy má ZŠ, po seriálech,

které jsou na druhém místě jejich oblíbenosti – 50%, jako třetí nejoblíbenější typ pořadu – 41%, společně s hudebními pořady – 41%.

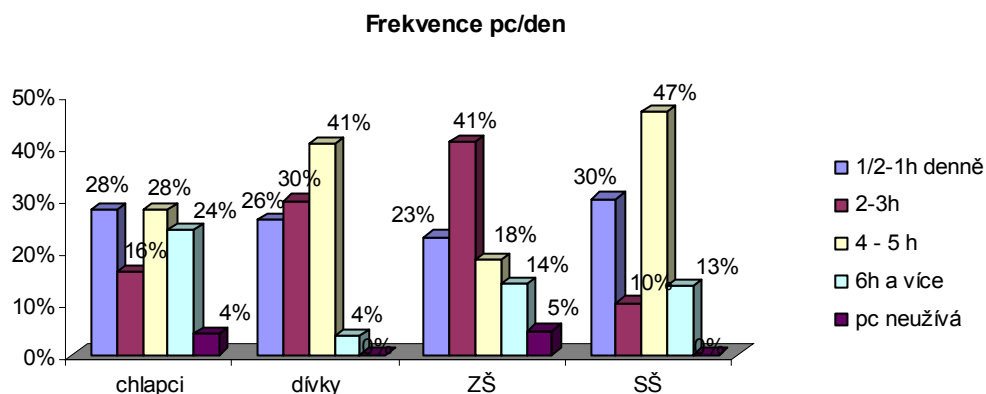
Typy pořadů

3. V průměru kolik hodin denně strávíš u počítače, pokud vezmeš v úvahu všední dny i víkend?

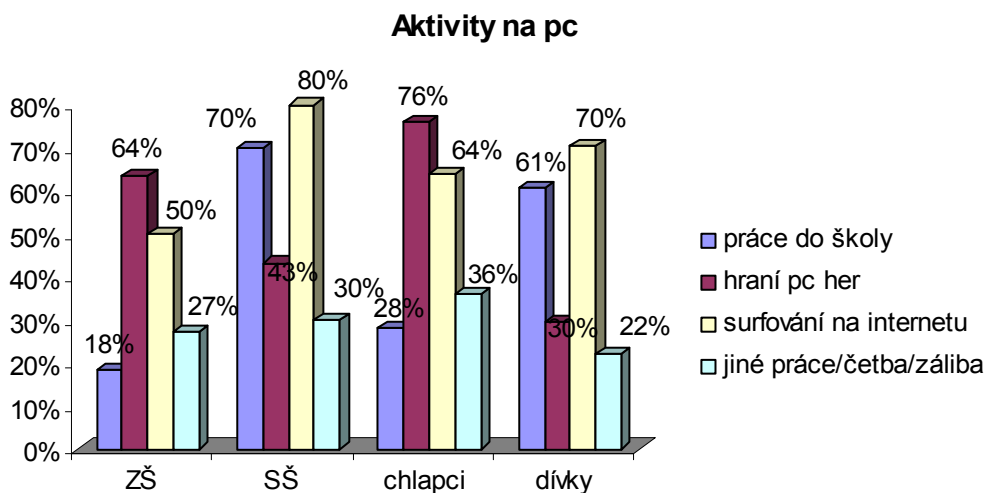
U počítače tráví svůj čas spíše střední škola, v průměru 4-5 hodin denně – 47%, zatímco základní škola sedí u počítače 2-3 hodiny denně – 41%. Nejvíce jsou u počítače dívky – 41% z nich je u počítače 4-5hodin denně. Shodly se počty chlapců, kteří tráví u počítače ½ - 1h denně, a chlapců, kteří jsou na počítači 4-5h denně – 28%.

Pokud porovnáme sledování televize a počítač, můžeme říci, že SŠ tráví svůj čas spíše na počítači, než-li sledováním televize. Zatímco u počítače je SŠ 4-5h denně, televizi sleduje průměrně 2-3h za den. Základní škola je na počítači i u televize v průměru 2-3h denně.

4. Pokud používáš počítač, označ k jakým aktivitám jej používáš.

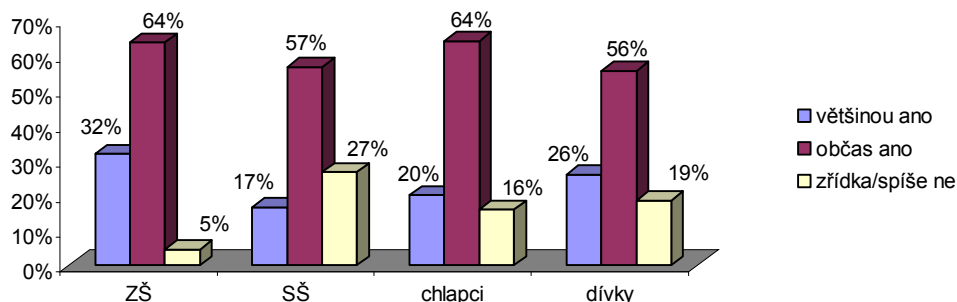
Na jiné aktivity používá počítač základní škola a na jiné střední škola. Základní škola nejčastěji na počítači hraje hry – 64%, střední škola nejčastěji používá počítač na surfování na internetu – 80%. Přičemž nejčastěji počítačové hry hrají chlapci – 70% a dívky nejraději surfují na internetu - 70%. Rozdíl můžeme i vidět u těch, kteří počítač používají na práce do školy. 70% SŠ a 18% ZŠ, ne na všech ZŠ, ale děti mohou například referáty odevzdávat na počítači. Rozdíl ale vidíme i mezi chlapci a dívkami. Dívky používají počítač na práce do školy více, než-li chlapci - 61%: 28%.

5. Díváš se na televizi společně s rodiči?

Zde odpověděla střední i základní škola stejně. Na televizi se s rodiči dívají občas - ZŠ 64% a SŠ 57%. Většinou se na televizi s rodiči dívá základní škola – 32% a jen 17% studentů střední školy. Většinou ano, odpověděli dívky – 26% a chlapci – 20%.

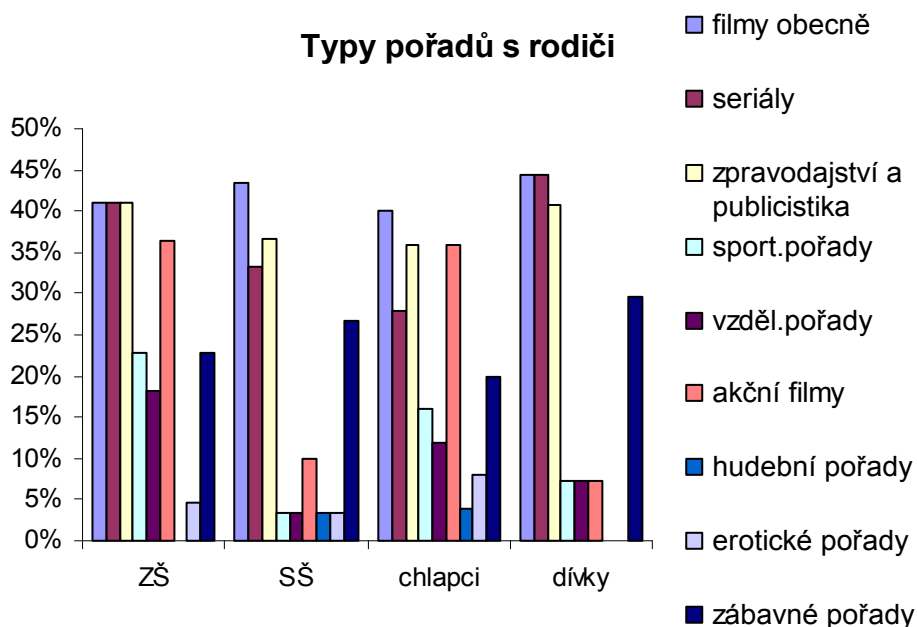
Sledování TV s rodiči

6. Na jaké typy těchto pořadů se díváš společně s rodiči?

Nejčastěji se žáci základní a studenti střední školy s rodiči dívají v televizi na filmy – 41% ZŠ a 43% SŠ, přičemž základní škola sleduje s rodiči nejvíce nejen filmy, ale také seriály i zpravodajské a publicistické pořady – 41%. Studenti střední školy s rodiči nejvíce sledují také zpravodajské a publicistické pořady 37% a seriály 33%. V erotických pořadech je znovu vidět rozdíl mezi ZŠ a SŠ. Je opět zajímavé, že na erotické pořady se s rodiči dívá spíše ZŠ – 5%, a to převážně chlapci – 8%. Dívky se s rodiči na erotické pořady nedívají. Chlapci se nejvíce s rodiči dívají na filmy – 40%, stejně tak i dívky, které se ještě s rodiči dívají nejvíce na seriály - 44%.

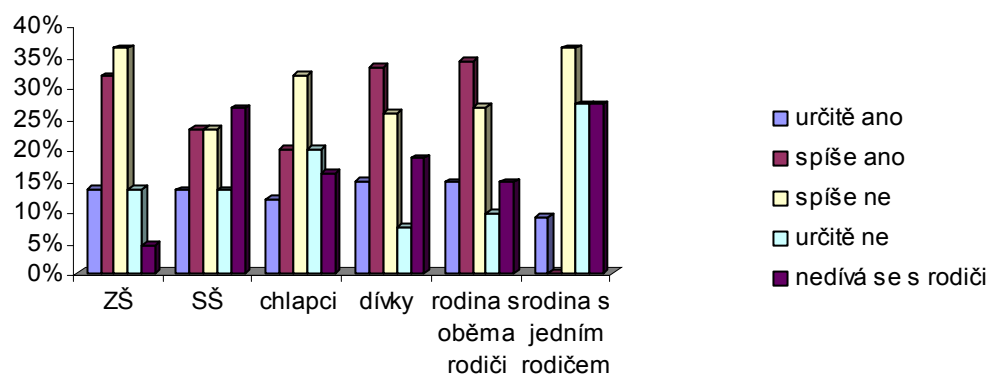
Typy pořadů s rodiči

7. Díváš se rád/a na televizi společně s rodiči?

Respondenti televizi s rodiči rádi spíše nesledují. Základní škola nejvíce uvedla, že televizi s rodiči ráda spíše nesleduje – 36%, zatímco střední škola zaškrtnla nejvíce odpovědí u odpovědi spíše ano – 23% a stejně tak i zaškrtnla u odpovědi spíše ne – také 23%. 27% studentů střední školy se na televizi s rodiči nedívá vůbec. A ze základní školy se vůbec na televizi s rodiči nedívá jen 5% žáků základní školy. Zde jsem uvedla také rozlišení podle rodiny. Určitě rády se na televizi s rodiči dívají děti, které žijí v úplné rodině – tedy v rodině s oběma rodiči – 15%, zatímco určitě rády zaškrtnlo jen 9% dětí, které žijí v rodině s jedním rodičem. Spíše ano dalo - 34% dětí z úplné rodiny, spíše ne zaškrtnlo 26% dětí z neúplné rodiny. Spíše tedy televizi s rodiči rádi sledují děti, které mají úplnou rodinu.

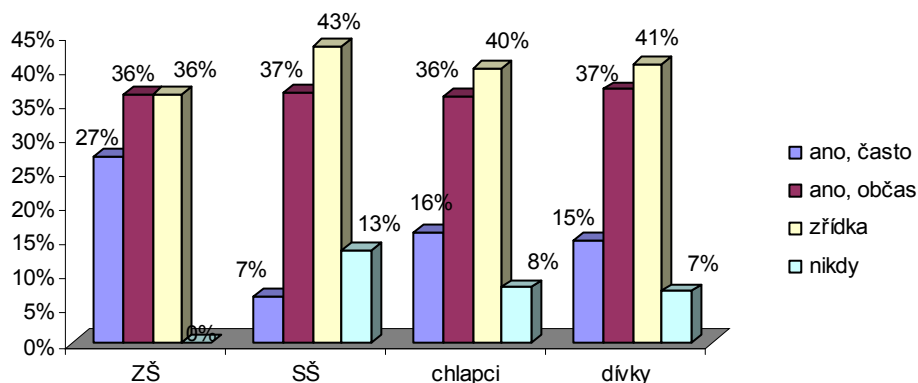
Rádi se dívají s rodiči

8. Povídáte si doma o tom, co zrovna v televizi sledujete nebo jste v televizi viděli?

Doma si o televizi děti a studenti povídají spíše občas – 36% ZŠ a 37% SŠ. Často si o televizi doma s rodiči povídají spíše děti ze ZŠ – 27%. Zatímco jen zřídka si doma o televizi povídají více studenti střední školy- 43%, přičemž nejvíce dívky – 41% a chlapci – 40%.

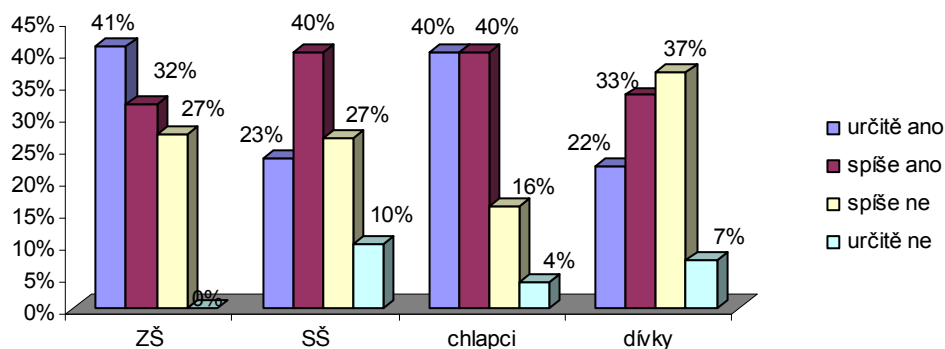
Doma si o TV povídá

9. Myslíš si, že vám doma televize přispívá k domácí pohodě?

Z přiloženého grafu můžeme vyčíst, že studenti i děti si myslí, že televize k domácí pohodě přispívá. Děti ze základní školy si myslí, že televize určitě k domácí pohodě přispívá – 41%. Studenti ze střední školy si myslí, že televize spíše přispívá k domácí pohodě – 40%. Z chlapců nejvíce uvedlo, že televize určitě a spíše přispívá k domácí pohodě – 40%, zatímco dívky nejvíce uvedly, že televize k domácí pohodě spíše nepřispívá – 37%.

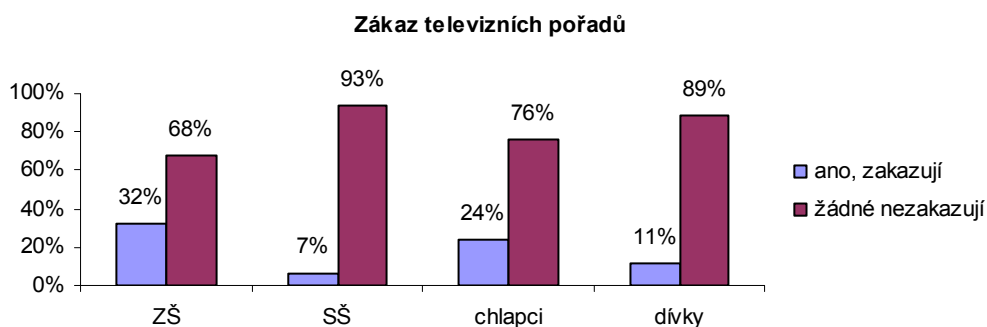
Televize přispívá k domácí pohodě

10. Zakazují ti rodiče nějaké pořady v televizi? Pokud ano, jaké?

Rodiče dětem televizní pořady spíše nezakazují. Jen 32% dětí ze základní školy a 7% studentů střední školy uvedlo, že jim rodiče nějaké televizní pořady zakazují.

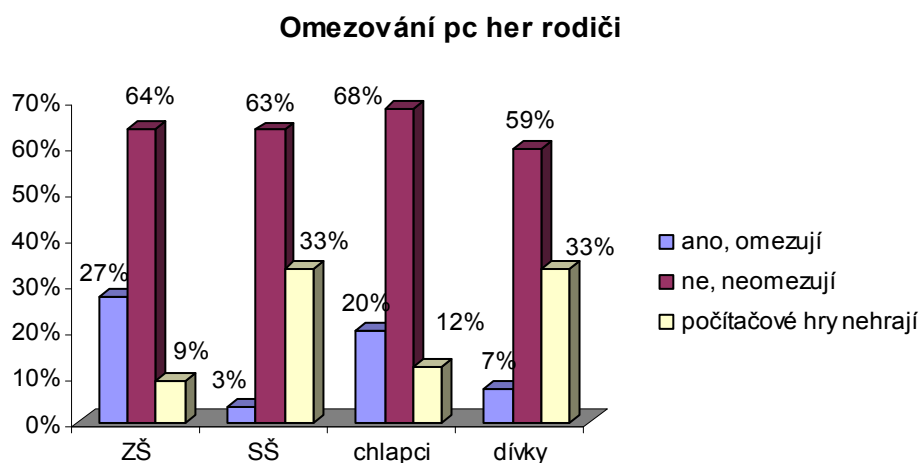
Studenti měli možnost uvést, jaké pořady v televizi jim rodiče zakazují. Nejčastěji uváděli, že rodiče jim nepovolují, aby se dívali na akční filmy, na erotické pořady a na tzv. reality show.

11. Hraješ počítačové hry? Pokud ano, omezují tě rodiče v hraní? A jakých her?

Ani v počítačových hrách rodiče své děti příliš neomezují. Spíše rodiče omezují děti v hraní počítačových her na základní škole – 27%, jen 3% rodičů studentů SŠ. Počítačové hry nehraje vůbec – 33% dívek a jen 12% chlapců.

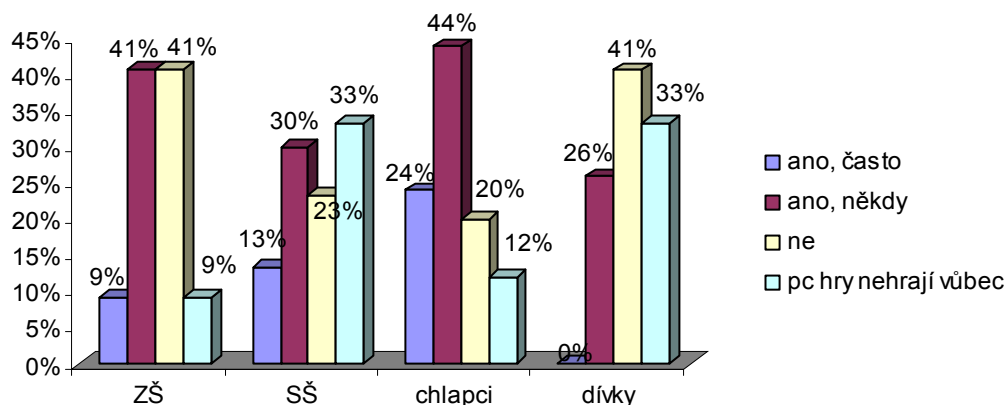
I zde měli studenti možnost uvést, v jakých hrách je rodiče omezují. Převážně to byly hry bojové, akční a válečné.

12. Hraješ počítačové hry společně s kamarády?

Společně s kamarády hraje počítačové hry často 13% studentů střední školy a jen 9% žáků základní školy. Někdy si se svými kamarády hry na počítači zahraje 41% žáků základní školy a 30% studentů střední školy. Často hrají hry s kamarády chlapci 24%, dívky často hry s kamarády nehrají vůbec. Někdy si ale zahraje 26% dívek a 44% chlapců.

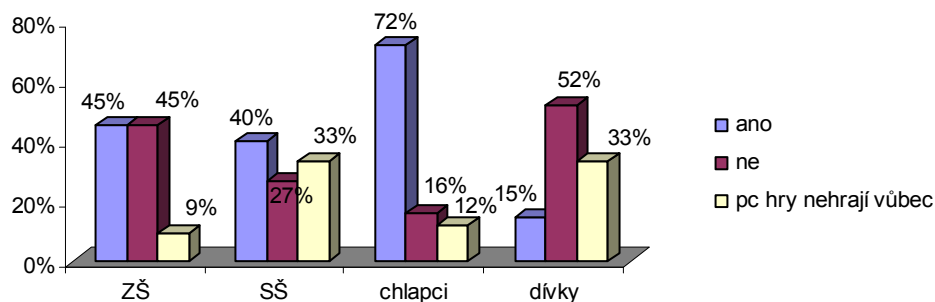
Hraní pc her s kamarády

13. Hraješ na počítači bojové hry?

Polovina dětí ze základní školy bojové hry hraje a polovina ne. Ano i ne uvedlo 45% respondentů. Na SŠ studenti bojové hry hrají – 40%, 27% uvedlo, že bojové hry nehrají. Je vidět, že v drtivé většině hrají nejvíce bojové hry chlapci – 72%, dívky jen v 15%.

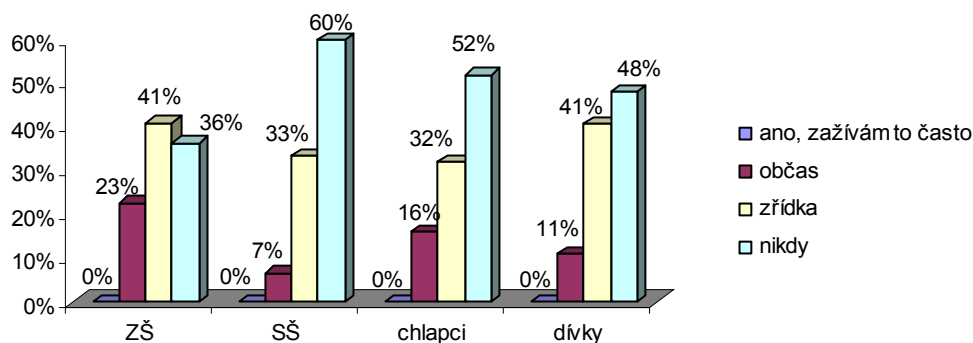
Bojové hry

14. Zažil/a jsi někdy s rodiči hádku kvůli tomu, že se díváš na televizi moc často?

Nikdo z respondentů neodpověděl, že by se s rodiči často hádal kvůli tomu, že často sleduje televizi. Občasné hádky kvůli častému dívání se na televizi zažívají spíše žáci na základní škole – 23%. Nikdy se kvůli televizi s rodiči podle výsledků nehádají spíše studenti střední školy – 60%. A nikdy se také kvůli televizi nehádají spíše chlapci, než-li dívky- 52% : 48%.

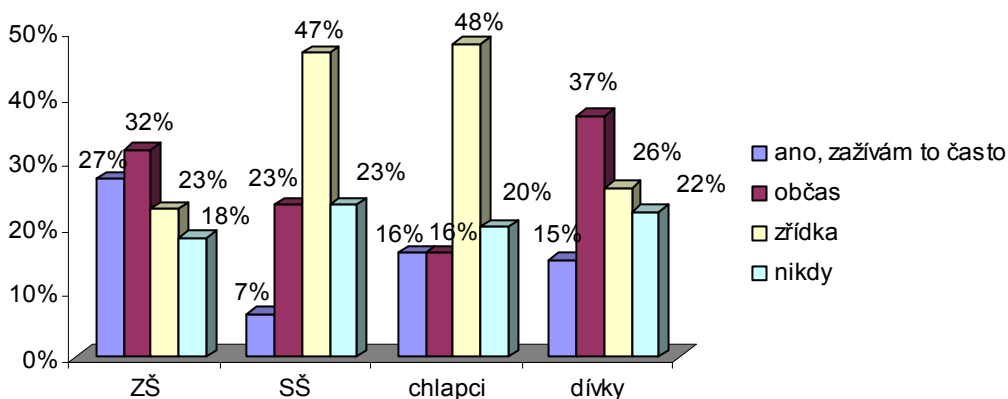
Hádky s rodiči kvůli častému dívání na TV

15. Zažil/a jsi někdy s rodiči hádku kvůli tomu, že jsi moc často u počítače?

V porovnání s televizí, kde se nikdo z respondentů s rodiči často nehádal, hádky kvůli častému sezení u počítače už dotazovaní zažívají. 27% žáků základní školy se s rodiči hádá kvůli počítači často, zatímco střední škola zažívá hádky kvůli počítači spíše zřídka – 47%. Hádky s rodiči prožívají kvůli počítači spíše dívky. 37% dívek uvedlo, že se s rodiči občas pohádá. Zřídka se s rodiči hádají spíše chlapci – 48%, oproti dívkám – 26%.

Hádky s rodiči kvůli častému sezení u počítače

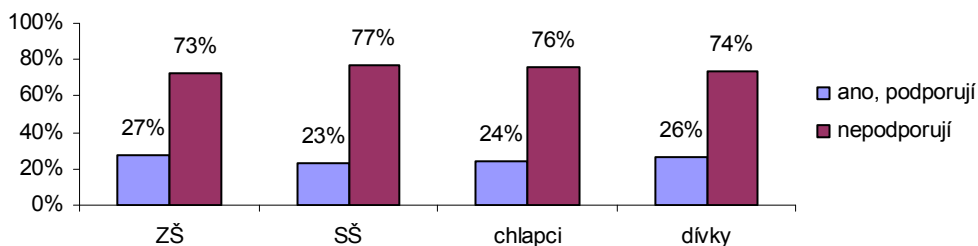
16. Podporují tě rodiče, aby ses v televizi díval/a na nějaký/é konkrétní pořad/y?

Pokud ano, na jaký/é?

Můžeme říci, že rodiče dětí a studenty nepodporují, aby se v televizi dívali na nějaké jimi vybrané konkrétní pořady. Nepodporují uvedlo 73% žáků ZŠ a 77% studentů SŠ. Pokud žáci uvedli, že je rodiče v nějakých konkrétních pořadech podporují – 27% ZŠ a 23% SŠ, uváděli, že nejčastěji jim rodiče doporučují pořady

vzdělávací a dokumentární. Děti uváděly pořady jako AZ-kvíz, O korunu krále Karla, ale zaujala mne i odpověď jedné dívky, která uvedla, že ji rodiče podporují, aby se dívala na tzv. reality show. Zatímco některým dětem rodiče tento druh pořadu zakazují, v této rodině je to přesně naopak.

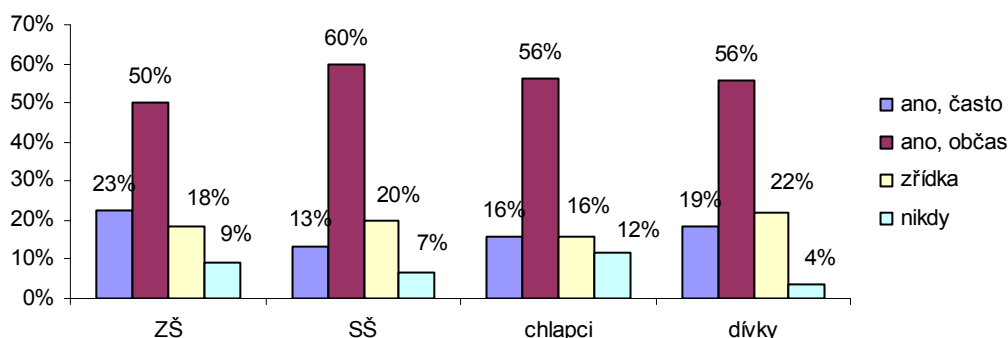
Podpora rodičů k sledování konkrétních pořadů

17. Povídate si někdy s kamarády o tom, co jste viděli v televizi?

Je vidět, že o televizi si častěji povídají děti ze základní školy. Často, odpovědělo 23% dětí ze základní školy a jen 13% studentů střední školy. Občas si s kamarády o tom, co viděli v televizi povídají spíše studenti SŠ – 60% , méně pak žáci ZŠ – 50%. Často bylo zaškrtnáno v dotazníku spíše dívkami – 19%, než-li chlapci – 16%.

Povídání s kamarády o TV

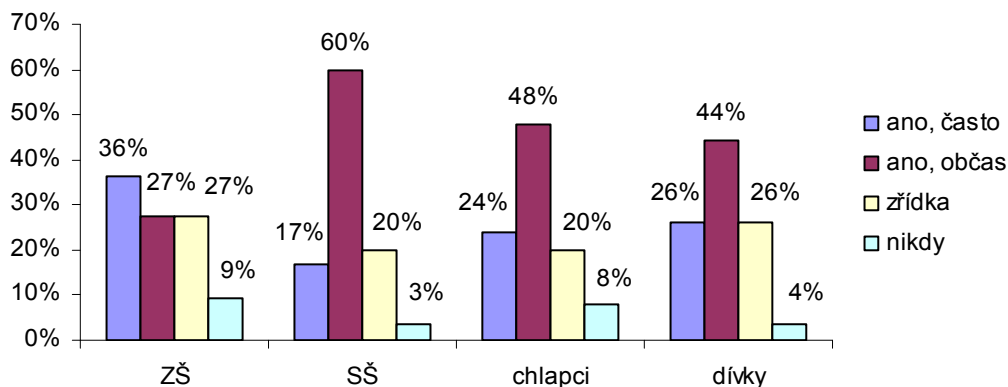

18. Napodoboval/a jsi někdy s kamarády scénky nebo hlášky z pořadů nebo filmů, které jste viděli v televizi?

Z uvedeného grafu vyplývá, že 36% žáků základní školy a 17% studentů střední školy často napodobuje s kamarády scénky nebo hlášky z pořadů či filmů. Zatímco střední škola napodobuje scénky nebo hlášky spíše občas – 60%, na základní škole

uvedlo občas jen 27% žáků. Můžeme říci, že scénky napodobují více studenti ze střední školy, než-li žáci základní školy.

S kamarády napodobují pořady nebo filmy

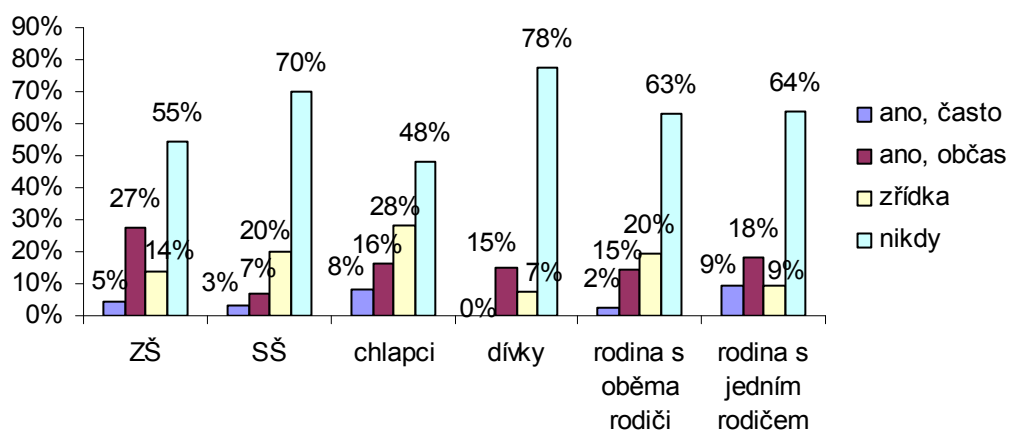

19. Inspiroval tě film v televizi nebo počítačová hra k násilnému vyjadřování/chování?

K násilnému chování nebo vyjadřování po shlédnutí filmu či po hraní počítačové hry často dochází u dětí ze základní školy – 5%, tedy více, než-li u dětí ze střední školy – 3%. Občas se násilně potom, co se dívali na film nebo hráli hru, chovalo 27% žáků ZŠ a 7% studentů střední školy. Zřídka se nechalo inspirovat k násilnému chování 14% dětí ze ZŠ a 20% studentů SŠ. Nikdy uvedlo 55% respondentů ze základní školy a 70% respondentů ze střední školy. Přičemž více se násilně chovají chlapci, než-li dívky. U této otázky jsem opět použila rozdělení rodiny s jedním a oběma rodiči.

Můžeme říci, že násilněji se po shlédnutí filmu chovají děti, které jsou z neúplné rodiny. 9% z nich uvedlo, že se chovaly násilně často a 18% dětí uvedlo občas.

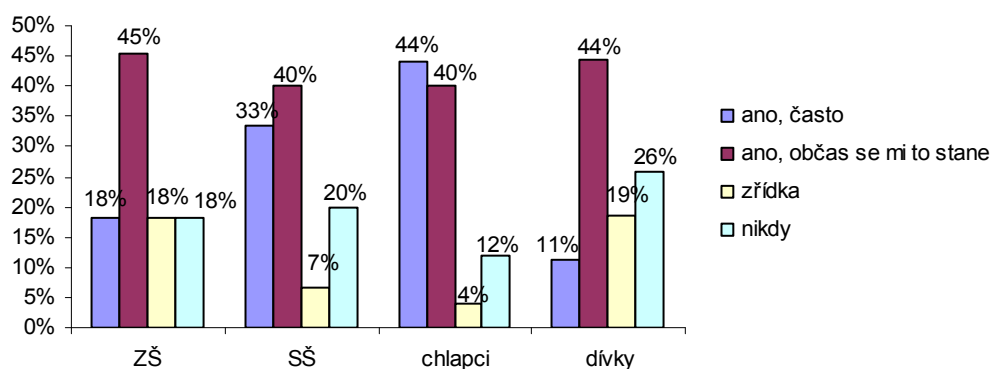
Inspirace k násilnému chování

20. Díváš se někdy na televizi nebo jsi na počítači dlouho do noci, i když jdeš druhý den do školy?

Je vidět, že dětem ze základní školy se moc často nestává, že by u televize a počítače dlouho ponocovaly. Často sledují televizi nebo jsou na počítači dlouho do noci studenti střední školy – 33% oproti žákům základní školy – 18%. Ano, občas se mi to stane, uvedlo 45% respondentů ZŠ a 40% respondentů ze SŠ. Nejčastěji sledují televizi nebo jsou na počítači dlouho do noci chlapci. 44% z nich uvedlo často a 40% uvedlo občas.

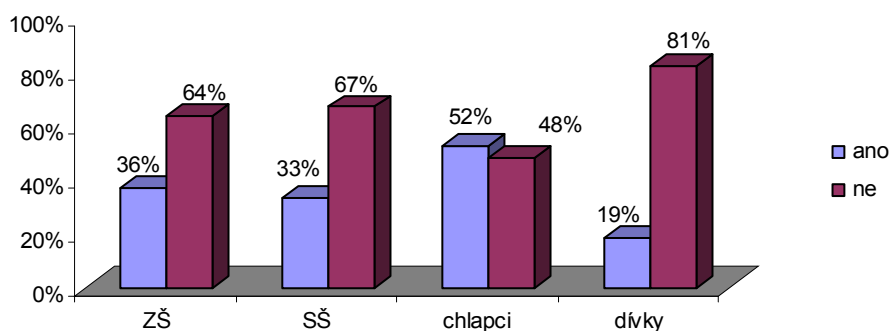
Sledují TV a jsou u počítače dlouho do noci

21. Pokud ano, býváš druhý den ve škole kvůli televizi/počítači ospalý/á?

Ospalí kvůli tomu, že byli den předtím dlouho u televize nebo na počítači, studenti ani žáci spíše nebývají. Ne uvedlo 67% dotázaných ze SŠ a 64% dotázaných ze ZŠ. Ospalí jsou spíše žáci základní školy – 36%, než-li žáci střední školy 33%. Více bývají ospalí chlapci, než-li dívky – 52% : 19%.

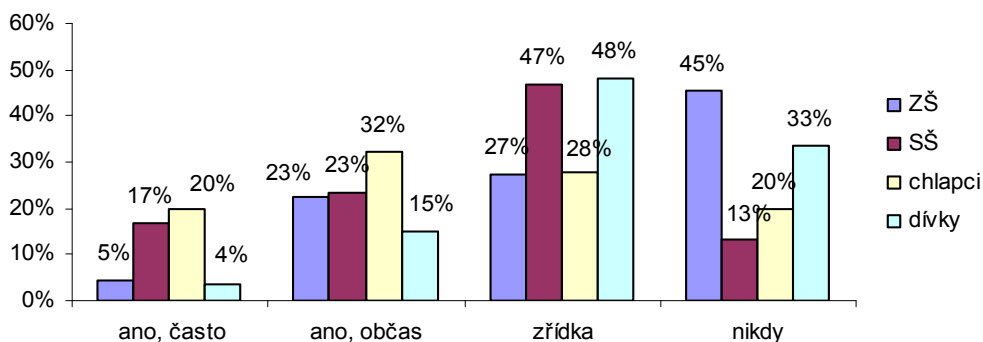
Ospalost ve škole kvůli TV a pc

22. Už se ti někdy stalo, že jsi nebyl/a připravený/á do školy kvůli tomu, že jsi se večer předtím díval/a dlouho na televizi nebo jsi byl/a dlouho na počítači?

Nepřipravení do školy po tom, co se dívali na televizi nebo byli na počítači dlouho do noci, jsou často studenti střední školy – 17%, více než-li žáci základní školy – 5%. Stejný počet respondentů ZŠ i SŠ uvedlo občas – 23%. Přičemž často nepřipravení bývají chlapci – 20%, než-li dívky – 4%. Nikdy se nestalo, že by byli nepřipravení do školy, 45% žáků ze základní školy oproti studentům střední školy, kteří nikdy uvedli jen ve 13%.

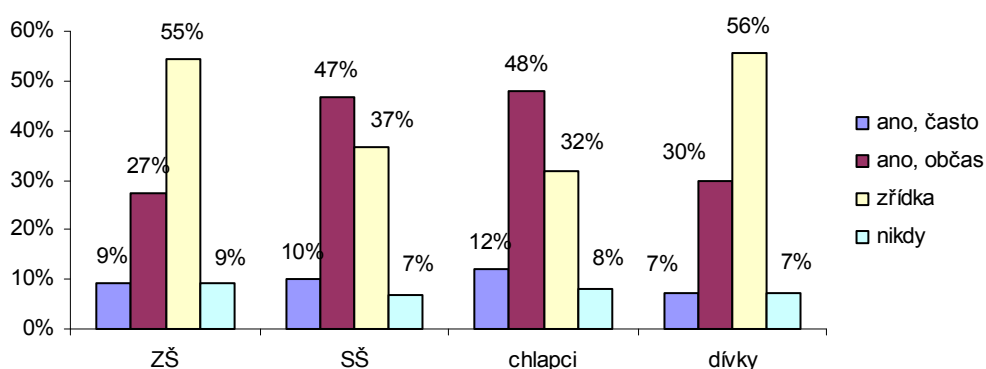
Nepřipravení do školy kvůli TV a pc

23. Využil/a jsi někdy informace z televizního pořadu ve vyučování?

Informace z televizního pořadu využili spíše studenti střední školy. 10% z nich uvedlo, že často využívají informací z televize a 47% z nich uvedlo občas. Žáci základní školy uvedli často v 9% a 27% žáků uvedlo, že občas informace z televize ve vyučování použili. Rozdíl je patrný mezi chlapci a dívkami. Zatímco často uvedlo 12% dotazovaných chlapců, dívky uvedly často jen v 7%. 48% chlapců a 30% dívek využívá informací z televize občas.

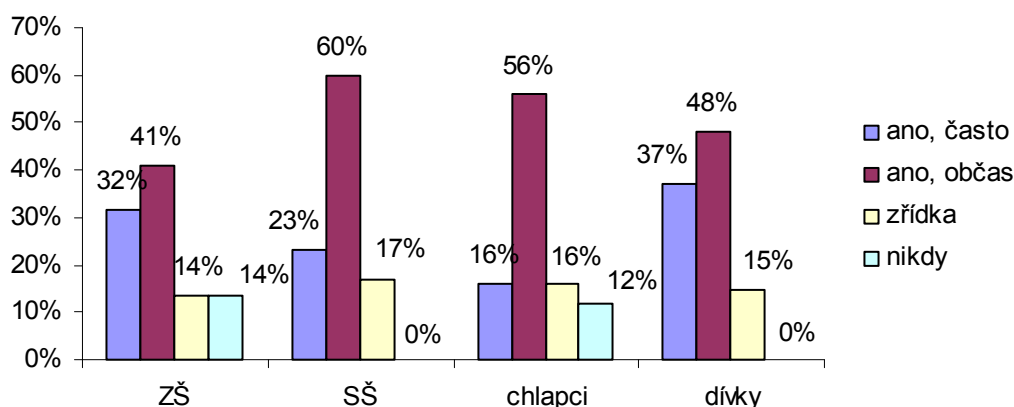
Využití informací z TV ve vyučování

24. Využíváte počítač/internet pro svoji přípravu do školy?

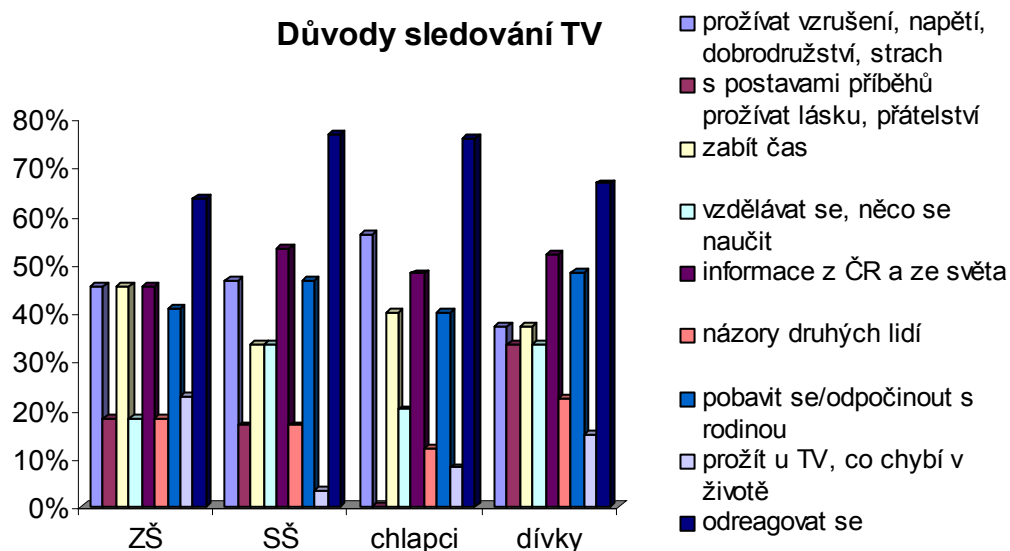
Zatímco informací z televize využívají spíše studenti střední školy, informace z počítače a internetu využívají při přípravě do školy také žáci základní školy. Že využívá počítač a internet pro svoji přípravu do školy často, uvedlo 32% žáků ZŠ a 23% studentů SŠ. 41% dotázaných ze ZŠ uvedlo občas, stejně tak i uvedlo 60% dotázaných ze SŠ. Častěji využívají internet a počítač při přípravě do školy dívky, než-li chlapci. 37% dívek uvedlo často a 48% uvedlo občas.

Využití pc a internetu k přípravě do školy

25. Lidé sledují televizi z různých důvodů. Jaké jsou ty tvoje?

Respondenti nejčastěji uváděli, že se chtějí u televize odreagovat. Uvedlo to tak 77% studentů střední školy a 64% žáků základní školy. Studenti SŠ na druhém místě uvedli, že televizi sledují proto, že chtějí být informováni o tom, co se děje v ČR a ve světě – 53%. Třetí nejčastější důvod sledování televize u SŠ byl, že chtějí prožívat vzrušení, napětí, dobrodružství, strach – 47% a také se pobavit a odpočinout s rodinou. 45% dotázaných ze základní školy na druhém místě uvedlo, že chce u televize prožívat vzrušení, napětí, dobrodružství a strach, ale také že chce zabít čas a získat informace z ČR a ze světa. Chlapci a dívky se chtějí nejraději u televize odreagovat – 76% chlapců, 67% dívek, ale hned potom 56% chlapců odpovědělo, že chce u televize prožívat vzrušení, napětí, dobrodružství, strach, zatímco dívky jako druhý nejčastější důvod sledování uvedly, že chtějí získat informace z ČR a ze světa.

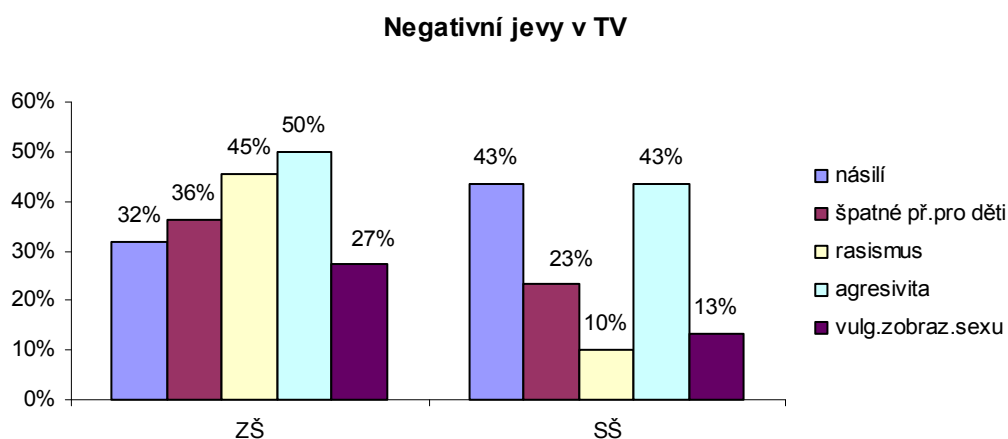
26. Často se diskutuje o tom, že televizní vysílání obsahuje i některé negativní jevy. Myslíš si, že se ve vysílání televize následující jevy vyskytují?

Žáci a studenti měli rozhodnout, které z negativních jevů (zobrazování násilí, špatné příklady pro děti, rasismus, agresivita, vulgární zobrazování sexu) se v televizi rozhodně nevyskytují, spíše nevyskytují, spíše vyskytují a rozhodně vyskytují.

Že se ve vysílání vyskytují negativní jevy, jsou rozhodně ano přesvědčeny spíše žáci základní školy, než – li studenti střední školy. 5% žáků základní školy a 3% studentů střední školy, uvedlo, že násilí se v televizi rozhodně nevyskytuje, 14% žáků ZŠ a 13% studentů SŠ uvedlo, že násilí se v televizi spíše nevyskytuje, 50% žáků ZŠ a 40% studentů SŠ zaškrtnulo, že násilí se v televizi spíše vyskytuje a že se násilí v televizi rozhodně vyskytuje uvedlo 32% respondentů ZŠ a 43% respondentů SŠ. Nikdo z žáků ze ZŠ neuvedl, že by se špatné příklady pro děti rozhodně v televizi nevyskytovaly, oproti studentům SŠ – 3%. 36% žáků ZŠ a jen 3% studentů SŠ si myslí, že se špatné příklady pro děti v televizi spíše nevyskytují, že se v televizi spíše vyskytují, to si myslí 27% dotázaných ze ZŠ a až 70% dotázaných ze SŠ a 36% dotázaných ze ZŠ si myslí, že se v televizi špatné příklady pro děti rozhodně vyskytují, oproti studentům SŠ – 23%. Rasismus se v televizi rozhodně

nevyskytuje podle 5% respondentů ze ZŠ a podle 3% respondentů ze SŠ. Že se rasismus v televizi spíše nevyskytuje, odpovědělo 23% žáků ZŠ a 53% studentů SŠ. V televizi se rasismus spíše vyskytuje podle 27% dětí ze ZŠ a 33% studentů SŠ. A rozhodně ano odpovědělo 45% ZŠ a jen 10% SŠ. Jen 9% žáků ZŠ a 3% studentů SŠ si myslí, že se agresivita v televizi rozhodně neobjevuje. 14% dětí ZŠ a 17% studentů SŠ rozhodlo, že se agresivita v televizi spíše nevyskytuje a 27% žáků ze ZŠ a 37% žáků ze SŠ si myslí, že se agresivita v televizi spíše vyskytuje. Že agresivita v televizi rozhodně je, o tom je přesvědčeno 50% žáků ZŠ a 43% studentů SŠ. Vulgární zobrazování sexu se v televizi rozhodně nevyskytuje podle 9% respondentů ze ZŠ a 13% respondentů ze SŠ, spíše ne si myslí 32% ZŠ a 37% SŠ. Stejný počet procent uvedlo, že se v televizi vulgární zobrazování sexu spíše vyskytuje. 27% dotazovaných ze ZŠ a 13% dotazovaných ze SŠ uvedlo, že vulgární zobrazování sexu se v televizi rozhodně vyskytuje.

V grafu uvádím ty negativní jevy, které se podle žáků a studentů rozhodně v televizi vyskytují.

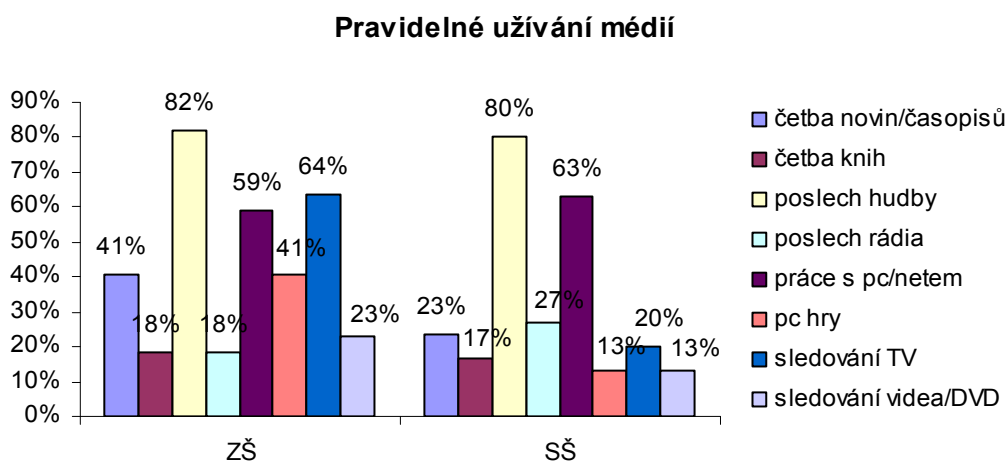
27. Jak často se věnuješ následujícím činnostem?

Studenti a žáci měli na výběr mezi činnostmi s médii (četba novin/časopisů, četba knih, poslech hudby, poslech rozhlasu/rádia, práce s počítačem/internetem, počítačové hry, sledování televize, sledování videa/DVD) a mezi dalšími

volnočasovými aktivitami (sport, kultura – kino, divadlo apod.; diskotéky, kluby, hospody; příroda, turistika; domácí koníčky). Pokud se studenti věnovali ještě nějakým jiným činnostem ve volném čase, měli možnost je uvést.

Nejčastěji děti a studenti poslouchají hudbu – 82% ZŠ a 80% SŠ. Sledování televize je u dětí ze základní školy na druhém místě – 64%, zatímco studenti střední školy dali televizi až na páté místo – 20%. Na druhém místě je u studentů SŠ práce s počítačem a internetem – 63%, zatímco u žáků ZŠ je tato činnost až na třetím místě – 59%. Jako třetí nejčastější činnost SŠ je poslech rádia – 27%. Na základní škole poslouchá rádio pravidelně jen 18% žáků. Čtvrtá nejoblíbenější činnost základní školy i střední školy je četba novin a časopisů – 41% : 23%, 41% dětí ze základní školy také uvedlo, že pravidelně hrají hry na počítači, této činnosti se pravidelně věnuje jen 13% studentů střední školy. Video a DVD sledují pravidelně spíše děti ze základní školy – 23%, než-li studenti střední školy – 13%. Knihy čte jen 18% dětí ze základní školy a jen 17% studentů střední školy.

V grafu uvádím jen ty činnosti věnované médiím, kterým se žáci a studenti věnují pravidelně.

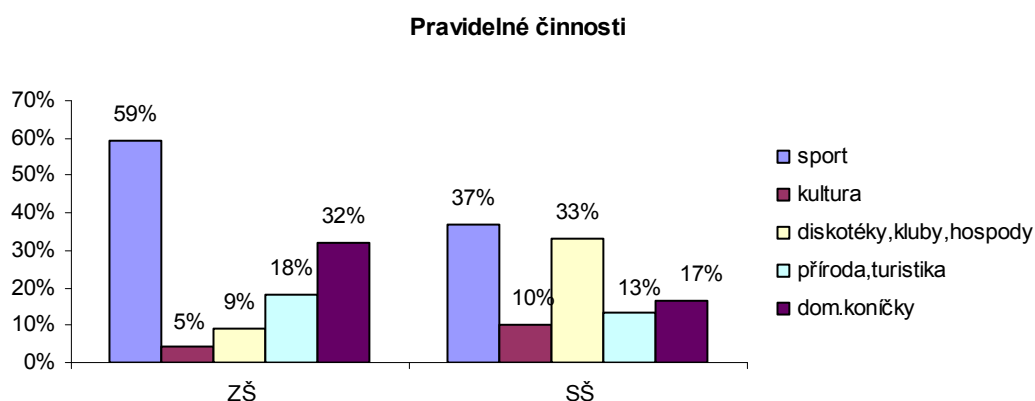

Ve volném čase se studenti věnují hodně sportu - 59% ZŠ a 37% SŠ. Po sportu děti ze základní školy uvedly, že se nejčastěji věnují domácím koníčkům – 32%, zatímco této činnosti se věnuje jen 17% studentů střední školy. Střední škola chodí

raději na diskotéky, do klubů a do hospod – 33%, než-li děti ze základní školy – 9%. 18% dětí ze základní školy chodí pravidelně do přírody, zatímco turistiku a procházky do přírody pořádá jen 13% studentů SŠ. Jen 5% dětí ze základní školy a 10% studentů střední školy chodí pravidelně za kulturou, jako je kino a divadlo.

Jako jiné činnosti, kterým se ve volném čase děti a studenti ještě věnují, byly nejčastěji uváděny tyto činnosti: malování, kresba, jízda na kolečkových bruslích, nakupování, kamarádi, přítel/přítelkyně, hra na kytaru a jízda na koni.

V grafickém zobrazení uvádím ty činnosti, kterým se žáci a studenti věnují pravidelně.

28. Napiš krátce, jakou roli hraje televize v tvém životě.

Studenti i žáci se nejvíce shodovali v tvrzení, že televize je pro ně důležitá, ale dovedou se bez ní obejít. Většina respondentů uvedla, že televize jim pomáhá zahánět nudu, mohou si u ní odpočinout a dává jim možnost poznat spousty nových informací.

29. Napiš krátce, jakou roli hraje počítač v tvém životě.

I zde se studenti a žáci většinou shodovali. Počítač je pro někoho ještě více důležitější, než-li televize. Zaujal mne názor jednoho chlapce, který uvedl, že počítač je pro něho smyslem života. Opačný názor měla ovšem jedna dívka ze střední školy, která napsala, že počítač nesnáší a chodí na něj, jen když musí udělat něco do školy.

Děti se na počítači nejvíce připojují na internet, přes který si povídají s kamarády a stahují si hudbu. Dále počítač používají na přípravu do školy a také na úpravu fotografií.

3.5. Závěr empirického ověření

Výsledky v kontextu stanovených předpokladů:

1. Předpokládám, že děti mají zkušenost s pozitivními i negativními situacemi s rodiči v souvislosti s trávením času dětí s televizí/počítačem a předpokládám méně konfliktů mezi dětmi a rodiči na téma televize/počítač u žáků SŠ.

Televizi sleduje s rodiči 95% dětí ze základní školy a 73% dětí ze střední školy. Nejraději se na televizi spolu s rodiči dívá základní škola – 45%, oproti střední škole, kde stejný počet studentů se na televizi dívá s rodiči rádo a stejný počet studentů nerado – 37%. O tom, co v televizi sledují, si s rodiči nejvíce povídají děti na základní škole – 64%, méně si pak doma o televizním vysílání povídají s rodiči studenti střední školy – 43%. Děti a studenti si myslí, že televize k domácí pohodě přispívá. Uvedlo tak 73% žáků základní školy a o 10% respondentů méně, tedy 63%.

To, že se děti na televizi s rodiči dívají rády, vnímám jako velmi pozitivní situaci v souvislosti s trávením času dětí s televizí/počítačem. Jako pozitivní situaci mezi dětmi a rodiči hodnotím také to, že si děti s rodiči o tom, co v televizi viděli, povídají a také to, že jsou děti přesvědčeny, že jim televize přispívá k domácí pohodě.

Rodiče dětem televizní pořady ani počítačové hry příliš nezakazují. Pokud ano, televizní pořady i počítačové hry zakazují rodiče spíše dětem na základní škole. 32% dětí ze základní školy uvedlo, že jim rodiče zakazují televizní pořady a 27% žáků základní školy uvedlo, že je rodiče omezují v hraní počítačových her. Hádky kvůli častému dívání na televizi zažívají také spíše žáci na základní škole – 23%. Stejně tak se doma s rodiči kvůli tomu, že jsou často na počítači, hádají spíše základní škola – často a občas uvedlo 59% respondentů.

Negativní situace s rodiči v souvislosti s trávením času dětí s televizí/počítačem, zažívají spíše děti na základní škole, kteří mají s rodiči více konfliktů. Méně konfliktů mezi dětmi a rodiči na téma televize/počítač je tedy, jak jsem předpokládala, u žáků SŠ.

Na základě těchto výsledků, mohu potvrdit, předpoklad č. 1.

2. Předpokládám, že zážitky z televize/počítače ovlivňují obsah/formu komunikace mezi dětmi.

Děti si mezi sebou o tom, co viděly v televizi, povídají. Často a občas uvedlo 73% žáků ZŠ i SŠ. Můžeme také říci, že děti s kamarády napodobují scénky nebo hlášky z pořadů či filmů – 64% dětí ze ZŠ a 77% dětí ze SŠ zaškrtnulo v dotazníku ano, často a ano, občas.

Podle těchto výsledků mohu tedy potvrdit předpoklad č. 2, že zážitky z televize/počítače ovlivňují obsah/formu komunikace mezi dětmi.

3. Předpokládám, že televize, především počítač, jsou pro děti důležitou součástí pro přípravu/práci do školy.

Televize není pro děti až tak důležitou součástí při přípravě do školy jako počítač. Informace z televize využívá při práci ve škole méně dětí, než-li informací z počítače. 36% dětí ze základní školy a 57% studentů střední školy uvedlo, že využívají informace z televize při vyučování. Počítač je pro děti důležitější součástí pro práci do školy. 73% dětí ze základní školy a 83% dětí ze střední školy uvedlo, že využívají počítač/internet při přípravě do školy.

Můžeme tedy potvrdit předpoklad č. 3, že televize a především počítač jsou pro děti důležitou součástí pro přípravu/práci do školy.

4. V rámci volnočasových aktivit předpokládám velký prostor věnovaný médiím, a to zejména televizi.

Jedna z nejčastějších volnočasových aktivit s médii je poslech hudby - 82% ZŠ a 80% SŠ a u jiných volnočasových aktivit, kterým se studenti věnují nejčastěji, to je sport – 59% ZŠ a 37% SŠ. Televizi pravidelně sleduje jen 64% žáků ZŠ a 20% žáků SŠ.

V rámci volnočasových aktivit mají média celkově velký prostor, ale nemá ho televize, ale poslech hudby. Tento předpoklad tedy nemůžeme potvrdit.

5. Předpokládám, že výzkum potvrdí, že děti vnímají negativní jevy z televize/počítače, a také ukáže partikulární vlivy na jejich vyjadřování/chování.

Děti vnímají negativní jevy z televize. Nejvíce si žáci a studenti myslí, že se v televizi rozhodně vyskytuje agresivita – 93%, násilí – 75%, špatné příklady pro děti – 60% a rasismus – 55%, vulgární zobrazování sexu – 41%. Film nebo počítačová hra inspirovala k násilnému chování 32% studentů ZŠ a 10% studentů SŠ.

Můžeme potvrdit předpoklad č. 5, že děti vnímají negativní jevy z televize/počítače a také se nám ukázaly partikulární vlivy na jejich vyjadřování/chování.

Chtěla bych poznamenat, že výsledky zjištěné dotazníkem negeneralizuji, jen je vnímám jako dílčí vlastní sondu do analýzy tak složité tematiky, jakou bezpochyby agresivita u dětí je.

Závěr

V diplomové práci jsem se zabývala problematikou agresivity dítěte v kontextu masmédií. V teoretické i empirické části jsem ukázala, že tato problematika má významný vztah k mnoha oblastem sociokulturního prostředí. Velkou roli na rozvíjení agresivního a tzv. protispolečenského chování mají nejen osobnostní faktory dítěte, ale také sociální prostředí, ve kterém dítě vyrůstá, jako je rodina a vrstevníci. Nedůsledná výchova rodičů totiž může ovlivnit budoucí protispolečenské a agresivní chování dítěte. Dítě se v průběhu života učí rozlišovat žádoucí a nežádoucí chování i vhodnost chování ve vztahu k určité situaci a tyto normy by dítě mělo nejenom znát, ale také by se podle nich mělo chovat. Rodiče jsou ti, od kterých se těmito normám učí. A ti by měli dítě naučit tyto normy dodržovat a také ho vést k tomu, aby bylo schopné chápat jejich význam a podstatu. Rodiče by měli také dohlédnout, na co se jejich děti v televizi dívají, a nenechávat je, aby u ní trávily všechny svůj volný čas. Měli by se zajímat o volný čas svých dětí a aktivně s nimi také nějaké volnočasové aktivity vymýšlet.

V empirické části diplomové práce jsem si ověřovala poznatky vyplývající z druhé kapitoly, kterou jsem věnovala médiím. Jak jsem již uváděla na začátku mé empirické sondy, nezkoumala jsem vliv televize a počítače na agresivitu dítěte (je to časově i výzkumně náročné), ale zabývala jsem se problematikou role televize a počítače v každodenním životě dětí. Výzkumné šetření jsem realizovala v 8. třídě základní školy a ve druhém ročníku střední školy.

Na začátku empirické sondy jsem si stanovila předpoklady, které jsem vyhodnotila na závěr výzkumu.⁶²

Z uvedených výsledků mohu říci, že televize a počítač hrají významnou roli v každodenním životě dětí. I když validita dosažených výsledků nemusí být

⁶² viz výše Závěr empirického ověření, s. 81-83.

dostatečná, mohu říci, že děti u médií, jako je televize a počítač, tráví podstatnou část svého volného času. Televizi sledují děti průměrně 2-3 hodiny denně a u počítače vydrží až 4-5 hodin denně. V televizi děti nejvíce sledují filmy, seriály, zábavné pořady a hudební pořady. Akční filmy, které by děti mohly inspirovat k násilnému a agresivnímu chování, sledují děti až na 7. místě, z devíti možných typů pořadů. Nemůžu tedy, říci, že by děti preferovaly pořady, ve kterých se vyskytuje násilí. Je dobře, že se děti na televizi dívají i s rodiči a také že si o televizi doma povídají. Rodiče mají alespoň přehled, co děti v televizi sledují. Pokud jim rodiče nějaké pořady v televizi zakazují, pak jsou to nejčastěji akční filmy, erotické pořady a reality show. Možná i proto uvedly děti sledování akčních filmů až na 7. místě. Rodiče jim tento druh pořadu zakazují a děti nemají tedy moc šanci v televizi takové pořady vyhledávat. Z výsledků také vyplývá, že rodiče jen málo dětí podporují, aby se dívaly na nějaké konkrétní pořady. Očekávala jsem, že rodiče, alespoň u dětí ze základní školy, budou dětem více doporučovat jimi vybrané vhodné pořady.

Na počítači děti nejraději surfují na internetu a hrají počítačové hry. Počítačové hry hrají děti spolu s kamarády. Většina dětí, které hrají hry, hraje i hry bojové. Pokud rodiče některé hry dětem zakazují, jsou to většinou hry bojové a akční. Některé děti se inspirovaly z filmů a z počítačových her k násilnému chování. Byla to ale jen malá část dětí, které se přiznaly k tomu, že se po shlédnutí filmu nebo po hraní počítačové hry chovaly násilně. Zde jsem si ale mohla potvrdit poznatek, který vyplývá z teoretické části diplomové práce, že násilněji se chovají děti z dysfunkčních rodin. Nejčastěji se totiž násilně po tom, co se dívaly na film nebo hrály počítačovou hru, chovaly děti, které žijí v rodině jen s jedním rodičem.

V porovnání s jinými volnočasovými aktivitami děti převážně upřednostňují ty činnosti, které jsou spojené s médii. Nejčastěji děti poslouchají hudbu, jsou na počítači a internetu a sledují televizi. Poslech hudby je pro děti pravidelnější činností, než-li práce na počítači a dívání se na televizi. Domnívám se, že to je proto, že hudba je přeci jen dostupnější. Hudbu mohou děti poslouchat během celého dne, např.

z MP3 přehrávačů, které si mnozí z nich nosí i do školy. Jak jsem již uváděla v teoretické části mé diplomové práce, knihy děti převážně nečtou. Z vybraných činností jsou u dětí až na posledním místě. Poslech hudby, počítač, internet a televize jsou pro děti daleko přitažlivější, než-li čtení knih.

Myslím, že práce přináší zajímavé informace týkající se problematiky agresivity dítěte v kontextu masmédií a také podrobný náhled, jakou roli má televize a počítač v životě dítěte.

Tato práce otevírá další možnosti rozpracovat problematiku vlivu médií na agresivitu dítěte podrobnějšími vědeckými výzkumy. Bylo by dobré ukončit otázky a ověřit, do jaké míry se podílejí média na násilném chování dětí.

Resumé

Práce zpracovává problematiku agresivity dítěte v kontextu masmédií a má teoreticko-výzkumný charakter. První kapitola teoretické části diplomové práce vymezuje agresivní chování a porovnává teorie agrese od vybraných autorů, rozděluje typy agrese a zabývá se faktory, které ovlivňují agresivní chování u mládeže, a člení vybrané projevy protispolečenského chování. Druhá kapitola práce je o dětech a médiích, o problematice manipulace v kontextu masmédií, o vlivu médií na agresivitu dítěte a ovlivňování jeho osobnosti televizí a počítačem. Třetí kapitola je empirickým ověřením druhé kapitoly a zabývá se problematikou role televize a počítače v každodenním životě dětí. Jak často se děti a studenti dívají na televizi, kolik hodin denně jsou na počítači, jak ovlivňuje televize a počítač školní výuku dítěte, jaké vztahy s rodiči přináší dítěti sledování televize a užívání počítače a též porovnává činnosti spojené s médii ve srovnání s ostatními volnočasovými aktivitami. Empirické ověření probíhalo na základní a střední škole a výzkumným nástrojem byl dotazník.

Resume

This work is focused on the problems of child's aggressiveness in the context of mass media from the theoretical – empirical view. The first chapter of the theoretical diploma's part defines aggressive behaviour and compares the aggression's theories of chosen authors, divides the types of aggression and it is engaged in factors which influence the aggressive behaviour of the young and divided special reveals of antisocial behaviour. The second chapter is about children and the media and it is mainly focused on the problème with manipulation in the context of mass media furthermore on the influence of the media on child's aggressiveness and influencing his personality through a television and a computer. The third chapter is the empirical verification of the second chapter and its main aim is the role of using a television and a computer in common child's life – the important question are these: How often do children and students watch TV? How many hours do they use a computer? How is the influence of TV and a computer on school education? Which relation do watching TV and using a computer bring between parents and children? And the chapter also compares activities connected with the media in comparision of the other leisure activities. The empirical verification was proceeded at the elementary and high school with a prepared questionnaire.

Seznam literatury

ANTIER, E. *Agresivita dětí*. 1. vyd. Přel. K. Křížová. Praha: Portál, 2004.

ISBN 80-7178-808-2.

BURTON, G.; JIRÁK, J. *Úvod do studia médií*. 1. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2001. ISBN 80-85947-67-6.

BLAŽEK, B. *Tváří v tvář obrazovce*. 1. vyd. Praha: Slon, 1995.

ISBN 80-85850-11-7.

ČERMÁK, I.; HŘEBÍČKOVÁ, M.; MACEK, P. A KOL. *Agrese, identita, osobnost*. 1. vyd. Tišnov: Scan, 2003. ISBN 80-86620-06-9.

ČERMÁK, I. *Lidská agrese a její souvislosti*. 1. vyd. Žďár nad Sázavou: Fakta, 1999. ISBN 80-902614-1-8.

DRAPELA, V. J. *Přehled teorií osobnosti*. 3. vyd. Přel. K. Balcar. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-606-3.

FONTANA, D. *Psychologie ve školní praxi*. 2. vyd. Přel. K. Balcar. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-626-8.

JEDLIČKA, R.; KOŤA, J. *Analýza a prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-555-8.

KERN, H. A KOL. *Přehled psychologie*. 2. vyd. Přel. M. Machátová. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-426-5.

KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-513-X.

KOLEKTIV AUTORŮ. *Primární prevence sociálně patologických jevů v pedagogické praxi*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2004. ISBN 80-7044-583-1.

MATOUŠEK, O. *Dospívání chlapců v Čechách a na Moravě*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-121-5.

MATOUŠEK, O.; KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. 1. vyd. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-226-2.

MATOUŠEK, O. A KOL. *Práce s rizikovou mládeží: projekt LATA a další alternativy*. 1. vyd. Praha: Portál, 1996. ISBN 80-7178-064-2.

NOVOTNÁ, M.; KREMLIČKOVÁ, M. *Kapitoly ze speciální pedagogiky pro učitele*. 1. vyd. Praha: SPN, 1997. ISBN 80-95937-60-3.

ONDŘÁČEK, P. *Františku, přestaň konečně zlobit, nebo....*. 1. vyd. Praha: ISV, 2003. ISBN 80-86642-18-6.

Pedagogická psychológia: terminologický a výkladový slovník. 1. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1997. 80-08-02498-4.

PELIKÁN, J. *Výchova jako teoretický problém*. 1. vyd. Ostrava: Amosium servis, 1995. ISBN 80-85498-27-8.

PELIKÁN, J. *Základy empirického výzkumu pedagogických jevů*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-569-8.

PRŮCHA, J. *Pedagogický výzkum*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1995. ISBN 80-7184-132-3.

Psychologický slovník. 1. vyd. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X.

Psychologický výkladový atlas. Praha: Academia, 1993. ISBN 80-7066-716-8.

ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995.
ISBN 80-7178-049-9.

ŘÍČAN, P.; KREJČÍŘOVÁ, D. A KOL. *Dětská klinická psychologie*. 3. vyd. Praha: Grada, 2000. ISBN 80-7169-512-2.

ŘÍČAN, P.; PITHARTOVÁ, D. *Krotíme obrazovku*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995.
ISBN 80-7178-084-7.

TRAIN, A. *Nejčastější poruchy chování dětí*. 1. vyd. Přel. D. Tomková. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-503-2.

VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vyd. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-678-0.

VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000.
ISBN 80-7178-308-0.

VALIŠOVÁ, A. *Asertivita v prostředí rodiny a školy*. 1. vyd. Praha: ISV, 2002.
ISBN 80-86642-03-8.

VALIŠOVÁ, A.; KASÍKOVÁ, H. A KOL. *Pedagogika pro učitele*. 1. vyd. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1734-0.

VÝROST, J.; SLAMĚNÍK, I. A KOL. *Sociální psychologie – Sociálna psychológia*. 1. vyd. Praha: ISV, 1997. ISBN 80-85866-20-X.

Příloha č. 1

DOTAZNÍK

Dobrý den/ahoj,

prosím o vyplnění dotazníku na téma děti a média. Dotazník je anonymní a jeho výsledky jsou určeny pouze pro účely diplomové práce. Předem děkuji za spolupráci.

Označte odpovědi zakroužkováním příslušné číslice.

1. V průměru **kolik hodin denně sledujete televizi**, pokud vezmete v úvahu všední dny i víkend?

½ - 1 hodinu denně	1
2-3 hodiny	2
4-5 hodin	3
6 a více hodin	4
nesleduji	5

2. Jaké typy pořadů tě v televizi **zajímají**?

MOŽNOST VÍCE ODPOVĚDÍ!

filmy obecně	1
seriály	2
zpravodajství a publicistika	3
sportovní pořady	4
vzdělávací pořady	5
akční filmy	6
hudební pořady	7
erotické pořady	8
zábavné pořady	9

3. V průměru **kolik hodin denně strávíš u počítače**, pokud vezmete v úvahu všední dny i víkend?

½ - 1 hodinu denně	1
2-3 hodiny	2
4-5 hodin	3
6 a více hodin	4
počítač neužívám	5

4. Pokud používáš počítač, označ k jakým aktivitám jej **používáš**?
MOŽNOST VÍCE ODPOVĚDÍ!

na práce do školy	1
na hraní počítačových her	2
k surfování na internetu	3
k jiné práci/čtenbě/zálibě	4

5. Díváš se na televizi **společně s rodiči**?

většinou ano	1
občas ano	2
zřídka/spíše ne	3 (pokud ne, pokračuj ot. č. 8)

6. Na jaké typy těchto pořadů se **díváš společně s rodiči**?
MOŽNOST VÍCE ODPOVĚDÍ!

filmy obecně	1
seriály	2
zpravodajství a publicistika	3
sportovní pořady	4
vzdělávací pořady	5
akční filmy	6
hudební pořady	7
erotické pořady	8
zábavné pořady	9

7. Díváš se rád/a na televizi **společně s rodiči**?

určitě ano	1
spíše ano	2
spíše ne	3
určitě ne	4

8. **Povídáte si doma** o tom, co zrovna v televizi sledujete nebo jste v televizi viděli?

ano, často	1
ano, občas	2
zřídka	3
nikdy	4

9. Myslíš si, že vám doma televize přispívá **k domácí pohodě**?

určitě ano	1
spíše ano	2
spíše ne	3
určitě ne	4

10. **Zakazují** ti rodiče nějaké pořady v televizi? Pokud ano, jaké?

ano, zakazují	1	vypiš, jaké pořady ti zakazují.....
žádné nezakazují	2	

11. Hraješ počítačové hry? Pokud ano, **omezují tě** rodiče v hraní? A jakých her?

ano, omezují	1	vypiš, jaký druh her ti omezují.....
ne, neomezují	2	
počítačové hry nehraji	3	(pokud počítačové hry nehraješ, pokračuj na ot.č. 14)

12. Hraješ počítačové hry **společně s kamarády**?

ano, často	1
ano, někdy	2
ne	3

13. Hraješ na počítači **bojové hry**?

ano	1
ne	2

14. Zažil/a jsi někdy **s rodiči hádku** kvůli tomu, že se díváš na **televizi** moc často?

ano, zažívám to často	1
občas	2
zřídka	3
nikdy	4

15. Zažil/a jsi někdy s **rodiči hádku** kvůli tomu, že jsi moc často u **počítače**?

ano, zažívám to často	1
občas	2
zřídka	3
nikdy	4

16. **Podporují** tě rodiče, aby ses v televizi díval/a na nějaký/é konkrétní pořad/y?

Pokud ano, na jaký/é?

ano, podporují 1 napiš, na jaký/é pořad/y

.....

nepodporují 2

17. **Povídáte si někdy s kamarády** o tom, co jste viděli v televizi?

ano, často	1
ano, občas	2
zřídka	3
nikdy	4

18. **Napodoboval/a** jsi někdy s kamarády scénky nebo hlášky z pořadů nebo filmů, které jste viděli v televizi?

ano, často	1
ano, občas	2
zřídka	3
nikdy	4

19. Inspiroval tě film v televizi nebo počítačová hra **k násilnému vyjadřování/chování**?

ano, často	1
ano, občas	2
zřídka	3
nikdy	4

20. Díváš se někdy na televizi nebo jsi na počítači **dlouho do noci**, i když jdeš druhý den do školy?

ano, často	1
ano, občas se mi to stane	2
zřídka	3
nikdy	4

21. Pokud ano, býváš druhý den ve škole kvůli televizi/počítači **ospalý/á**?

ano	1
ne	2

22. Už se ti někdy stalo, že jsi **nebyl/a připravený/á** do školy kvůli tomu, že jsi se večer předtím díval/a dlouho na televizi nebo jsi byl/a dlouho na počítači?

ano, často	1
ano, občas	2
zřídka	3
nikdy	4

23. Využil/a jsi někdy **informace z televizního pořadu** ve vyučování?

ano, často	1
ano, občas	2
zřídka	3
nikdy	4

24. Využíváte **počítač/internet pro svoji přípravu** do školy?

ano, často	1
ano, občas	2
zřídka	3
nikdy	4

25. Lidé sledují **televizi z různých důvodů**. Jaké jsou ty tvoje?
MOŽNOST VÍCE ODPOVĚDÍ!

1 – chci prožívat vzrušení, napětí, dobrodružství, strach
2 – chci s postavami příběhů prožívat lásku a přátelství
3 – chci zabít čas

- 4 – chci se vzdělávat, něco se naučit
 5– chci být informován o tom, co se děje v ČR a ve světě
 6 – chci poznávat názory druhých lidí
 7– chci se pobavit/odpočinout s rodinou
 8 – chci u televize prožít, co mi chybí v životě
 9 – chci se odreagovat

26. Často se diskutuje o tom, že televizní vysílání obsahuje i některé **negativní jevy**. Myslíš si, že se ve vysílání televize následující jevy vyskytují? Pro každý jev označ příslušnou odpověď zakroužkováním číslíce.

	rozhodně ne	spíše ne	spíše ano	rozhodně ano
zobrazování násilí	1	2	3	4
špatné příklady pro děti	1	2	3	4
rasismus	1	2	3	4
agresivita	1	2	3	4
vulgární zobrazování sexu	1	2	3	4

27. Jak často se věnuješ následujícím **činnostem**?

	pravidelně	občas	zřídka	nikdy
četba novin/časopisů	1	2	3	4
četba knih	1	2	3	4
poslech hudby	1	2	3	4
poslech rozhlasu/rádia	1	2	3	4
práce s počítačem/internetem	1	2	3	4
počítačové hry	1	2	3	4
sledování televize	1	2	3	4
sledování videa/DVD	1	2	3	4
sport	1	2	3	4
kultura (kino, divadlo apod.)	1	2	3	4
diskotéky, kluby, hospody	1	2	3	4
příroda, turistika	1	2	3	4
domácí koníčky	1	2	3	4

jiné činnosti ve volném čase

.....

28. Napiš krátce, jakou **roli hraje televize** v tvém životě:

.....

29. Napiš krátce, jakou **roli hraje počítač** v tvém životě:

.....
.....
.....
.....

S1 Jsi:

chlapec	1
dívka	2

S2 Kolik ti je let? Vypiš

S3 Třída

S4 V jaké žiješ rodině?

v rodině s oběma rodiči	1
v rodině s jedním rodičem	2

S5 Máš sourozence?

ano	1
ne	2

Konec dotazníku. Děkuji za spolupráci!

Příloha č. 2 – vyplněný dotazník dívky z 8. třídy

DOTAZNÍK

Dobrý den/ahoj,

prosím o vyplnění dotazníku na téma děti a média. Dotazník je anonymní a jeho výsledky jsou určeny pouze pro účely diplomové práce. Předem děkuji za spolupráci.

Označte odpovědi zakroužkováním příslušné číslice.

1. V průměru **kolik hodin denně sledujete televizi**, pokud vezmete v úvahu všední dny i víkend?

½ - 1 hodinu denně	1
2-3 hodiny	☒ 2
4-5 hodin	3
6 a více hodin	4
nesleduji	5

2. Jaké typy pořadů tě v televizi **zajímají**?
MOŽNOST VÍCE ODPOVĚDÍ!

filmy obecně	1
seriály	☒ 2
zpravodajství a publicistika	3
sportovní pořady	4
vzdělávací pořady	5
akční filmy	6
hudební pořady	☒ 7
erotické pořady	8
zábavné pořady	9

3. V průměru **kolik hodin denně strávíš u počítače**, pokud vezmete v úvahu všední dny i víkend?

½ - 1 hodinu denně	1
2-3 hodiny	☒ 2
4-5 hodin	3
6 a více hodin	4
počítač neuvžívám	5

4. Pokud používáš počítač, označ k jakým aktivitám jej **používáš**?
MOŽNOST VÍCE ODPOVĚDÍ!

na práce do školy	1
na hraní počítačových her	2
k surfování na internetu	3
k jiné práci/čtenbě/zálibě	4

5. Díváš se na televizi **společně s rodiči**?

většinou ano	1
občas ano	2
zřídka/spíše ne	3 (pokud ne, pokračuj ot.č.8)

6. Na jaké typy těchto pořadů se **díváš společně s rodiči**?
MOŽNOST VÍCE ODPOVĚDÍ!

filmy obecně	1
seriály	2
zpravodajství a publicistika	3
sportovní pořady	4
vzdělávací pořady	5
akční filmy	6
hudební pořady	7
erotické pořady	8
zábavné pořady	9

7. Díváš se rád/a na televizi **společně s rodiči**?

určitě ano	1
spíše ano	2
spíše ne	3
určitě ne	4

8. **Povídáte si doma** o tom, co zrovna v televizi sledujete nebo jste v televizi viděli?

ano, často	1
ano, občas	2
zřídka	3
nikdy	4

9. Myslíš si, že vám doma televize přispívá **k domácí pohodě**?

- určitě ano ①
spíše ano 2
spíše ne 3
určitě ne 4

10. **Zakazují** ti rodiče nějaké pořady v televizi? Pokud ano, jaké?

- ano, zakazují 1 vypiš, jaké pořady ti zakazují.....
žádné nezakazují ②

11. Hraješ počítačové hry? Pokud ano, **omezují tě** rodiče v hraní? A jakých her?

- ano, omezují 1 vypiš, jaký druh her ti omezují
ne, neomezují ②
počítačové hry nehraji 3 (pokud počítačové hry nehraješ, pokračuj na ot.č.14)

12. Hraješ počítačové hry **společně s kamarády**?

- ano, často 1
ano, někdy 2
ne ③

13. Hraješ na počítači **bojové hry**?

- ano 1
ne ②

14. Zažil/a jsi někdy s **rodiči hádku** kvůli tomu, že se díváš na **televizi** moc často?

- ano, zažívám to často 1
občas 2
zřídka ③
nikdy 4

15. Zažil/a jsi někdy s **rodiči hádku** kvůli tomu, že jsi moc často u **počítače**?

ano, zažívám to často	1
občas	2
zřídka	3
nikdy	4

16. **Podporuj** tě rodiče, aby ses v televizi díval/a na nějaký/é konkrétní pořad/y? Pokud ano, na jaký/é?

ano, podporuji	1	napiš, na jaký/é pořad/y
nepodporuji	2	

17. **Povídáte si někdy s kamarády** o tom, co jste viděli v televizi?

ano, často	1
ano, občas	2
zřídka	3
nikdy	4

18. **Napodoboval/a** jsi někdy s kamarády scénky nebo hlášky z pořadů nebo filmů, které jste viděli v televizi?

ano, často	1
ano, občas	2
zřídka	3
nikdy	4

19. Inspiroval tě film v televizi nebo počítačová hra **k násilnému vyjadřování/chování**?

ano, často	1
ano, občas	2
zřídka	3
nikdy	4

20. Díváš se někdy na televizi nebo jsi na počítači **dlouho do noci**, i když jdeš druhý den do školy?

ano, často	1
ano, občas se mi to stane	2

zřídka
nikdy

3
4

21. Pokud ano, býváš druhý den ve škole kvůli televizi/počítači **ospalý/á**?

ano
ne

1
2

22. Už se ti někdy stalo, že jsi **nebyl/a připravený/á** do školy kvůli tomu, že jsi se večer předtím díval/a dlouho na televizi nebo jsi byl/a dlouho na počítači?

ano, často
ano, občas
zřídka
nikdy

1
2
3
4

23. Využil/a jsi někdy **informace z televizního pořadu** ve vyučování?

ano, často
ano, občas
zřídka
nikdy

1
2
3
4

24. Využíváte **počítač/internet pro svoji přípravu** do školy?

ano, často
ano, občas
zřídka
nikdy

1
2
3
4

25. Lidé sledují **televizi z různých důvodů**. Jaké jsou ty tvoje?
MOŽNOST VÍCE ODPOVĚDÍ!

- 1 – chci prožívat vzrušení, napětí, dobrodružství, strach
- 2 – chci s postavami příběhů prožívat lásku a přátelství
- 3 – chci zabít čas
- 4 – chci se vzdělávat, něco se naučit
- 5 – chci být informován o tom, co se děje v ČR a ve světě
- 6 – chci poznávat názory druhých lidí
- 7 – chci se pobavit/odpočinout s rodinou
- 8 – chci u televize prožít, co mi chybí v životě
- 9 – chci se odreagovat

26. Často se diskutuje o tom, že televizní vysílání obsahuje i některé **negativní jevy**. Myslíš si, že se ve vysílání televize následující jevy vyskytují? Pro každý jev označ příslušnou odpověď' zakroužkováním číslice.

	rozhodně ne	spíše ne	spíše ano	rozhodně ano
zobrazování násilí	1	2	3	4
špatné příklady pro děti	1	2	3	4
rasismus	1	2	3	4
agresivita	1	2	3	4
vulgární zobrazování sexu	1	2	3	4

27. Jak často se věnuješ následujícím činnostem?

	pravidelně	občas	zřídka	nikdy
čtení novin/časopisů	1	2	3	4
čtení knih	1	2	3	4
poslech hudby	1	2	3	4
poslech rozhlasu/rádia	1	2	3	4
práce s počítačem/internetem	1	2	3	4
počítačové hry	1	2	3	4
sledování televize	1	2	3	4
sledování videa/DVD	1	2	3	4
sport	1	2	3	4
kultura (kino, divadlo apod.)	1	2	3	4
diskotéky, kluby, hospody	1	2	3	4
příroda, turistika	1	2	3	4
domácí koníčky	1	2	3	4

jiné činnosti ve volném čase aerobika, vytváření

28. Napiš krátce, jakou **rolí hraje televize** v tvém životě:

odtlačování

29. Napiš krátce, jakou **rolí hraje počítač** v tvém životě:

odtlačování

S1 Jsi:

chlapec

1

dívka

2

S2 Kolik ti je let? Vypiš 13

S3 Třída VIII.

S4 V jaké žiješ rodině?

v rodině s oběma rodiči

1

v rodině s jedním rodičem

2

S5 Máš sourozence?

ano

1

ne

2

Konec dotazníku. Děkuji za spolupráci!

Souhlasím s tím, aby moje diplomová práce byla půjčována ke studijním účelům na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze.

Datum 25. 3. 2007

Podpis: